

ISSN:2146-5975

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2011/2

Sayı: 2

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ, YIL: 1, SAYI: 2, GÜZ-2011.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Journal of Düzce University Institute of Social Sciences

Sahibi / Owner

D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Enstitü Müdürü Doç.Dr. Mehmet Selami Yıldız

Editörler / Editors

Prof. Dr. Nigar Demircan Çakar
Doç. Dr. Kahraman Çatı
Doç. Dr. Abdurrahman Kılıç

Yardımcı Editör / Assistant Editor

Yrd.Doç. Dr. Enver Bozdemir
Arş.Gör. Önder Kethüda

Bilim Kurulu / Scientific Committee

Prof. Dr. Ahmet İncekara (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Murat Sünbül (Selçuk Üniveritesi)
Prof. Dr. Aziz Kutlar (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz Toroman (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Erhan Birgili (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Bakırtaş (Aksaray Üniversitesi)
Prof. Dr. İnci Varinli (Bozok Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan Batman (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım Yoldaş (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Bahaddin Acat (Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut Kartal (Bartın Üniversitesi)
Prof. Dr. Atila Yüksel (Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsin Halis (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Remzi Altunışık (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Serkan Bayraktaroğlu (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman Çaldak (Adıyaman Üniversitesi)
Prof. Dr. Turan Öndeş (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülsüm Akalın (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf Tuna (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Prof. Dr. Neşe Erim (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep Kök (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Karakayalı (Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Salih Durer (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Aykaç (Kırklareli Üniversitesi)

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ, YIL: 1, SAYI: 2, GÜZ-2011.

Doç. Dr. İzzet Kılınç (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulkadir Bilen (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdullah Yılmaz (Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Karadağ (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Şen (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Behçet Oral (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Cem Saatçioğlu (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Habip Yıldız (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Rana Özen Kutanis (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan Erkuş (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan Kahyaoğlu (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Hamza Ateş (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. İ. Hakkı Eraslan (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Selami Yıldız (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Nadir Eroğlu (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Orhan Akınoğlu (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Said Kınır (Siirt Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyfettin Erdoğan (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup Bulut (Hatay Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Adıgüzel (Harran Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap Baydaş (Bingöl Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Alaettin İmamoğlu (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Engin Aslanargun (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Harun Şahin (Bingöl Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hilmi Süngü (Bozok Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif Öncü (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Aytekin (Gaziantep Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. M. Nurullah Kurutkan (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat Taştan (Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Oğuz Kara (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Oğuz Türkay (Sakarya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Öznur Bozkurt (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ramazan Arslan (Bartın Üniversitesi)

Yazışma Adresi

Düzce Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
81620 Konuralp Yerleşkesi /
Düzce-TÜRKİYE
Tel: 0380 542 1437
Fax: 0380 542 14 38
e-posta: dusobed@gmail.com

Not: Dergi yılda iki sayı olarak elektronik ortamda yayımlanır

Corresponding Address

Duzce University
Institute of Social Sciences
81620 Konuralp Campus /
Duzce-TURKEY
Phone: 0380 542 1437
Fax: 0380 542 14 38
e-mail: dusobed@gmail.com

Note: Electronic journal published twice a year as a number

İÇİNDEKİLER

Yrd. Doç. Dr. Oğuz KARA

PETRO-KİMYA ENDÜSTRİSİNE YÖNELİK ETKİNLİK ANALİZİ: DEA VE TOBİT MODEL UYGULAMASIHata! Yer işareti tanımlanmamış. 5-24

Arş. Gör. Süleyman AĞRAŞ, Yrd. Doç. Dr. Muammer MESCİ, Yrd. Doç. Dr. Seyda FAİKOĞLU

İŞ ÖRGÜTLERİNİN İŞ AHLAKI YAKLAŞIMLARININ İNCELENMESİ: TÜRKİYE İŞADAMLARI VE SANAYİCİLERİ KONFEDERASYONU (TUSKON) ÖRNEĞİ 25-44

Yrd. Doç. Dr. Abdullah ADIGÜZEL

OKUL DEĞİŞKENLERİNİN EĞİTİMDE VERİMLİLİĞE ETKİSİ 45-64

Sedanur SAKA

ZİHİNSEL ENGELLİ ÖĞRENCİ VELİLERİNİN EĞİTİM İHTİYACININ BELİRLENMESİ 65-80

PETRO-KİMYA ENDÜSTRİSİNE YÖNELİK ETKİNLİK ANALİZİ: DEA VE TOBIT MODEL UYGULAMASI

Yrd. Doç. Dr. Oğuz KARA
Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi
oguzkara@duzce.edu.tr

Özet

Petrokimya endüstrisi, Dünya ve Türkiye ekonomisi açısından büyük önem taşıyan endüstriler arası ileri bağlantısı yüksek olan sürükleyici bir endüstridir. Bu çalışmada Türkiye’de petrokimya alanında faaliyet gösteren POAŞ, PETKİM, TÜPRAŞ örneğinden hareketle endüstrinin etkinlik düzeyi Veri zarflama (DEA) analizi ve Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) endeksi kullanılarak hesaplanmıştır. Ayrıca etkinsizliğin kaynakları Tobit model analiziyle ortaya koyulmuştur. Elde edilen etkinlik sonuçlarına göre söz konusu endüstri de ölçeğe göre artan getiri (TFV endüstri ortalaması 1.018) olduğu görülmüştür. Teknik etkinlik düzeylerinden hareketle etkinsizliğin kaynakları tobit model ile analiz edildiğinde petrol fiyatlarındaki şokların ve 2008 küresel krizin endüstrinin etkinlik düzeyini olumsuz etkilediği görülmüştür. Etkinsizliğin kaynakları içerisinde endüstriyi oluşturan firmaların monopol karakter taşımalarının da etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Petrokimya, Etkinlik, DEA, Toplam Faktör Verimliliği (TFV), Tobit

EFFICIENCY ANALYSIS FOR PETROCHEMISTRY INDUSTRY: APLICATION OF DEA AND TOBIT MODEL

Abstract

The industry of petrochemistry is an entraining industry which represents a great importance for the World and the Turkish economy and has a higher connection among industries. In this study, with the inspection of POAŞ, PETKİM and TÜPRAŞ examples which are operating in Turkish petrochemistry industry, thelevel of efficiency is calculated with Data Envelopment Analysis (DEA) and Malmquist Total Factor Efficiency (TFV) index. Also, sources of inefficiency are shown with Tobit model analysis. According to the efficiency scores, there is a growing return to the scale (TFV industry mean is 1.018). With the consideration of technical efficiency, analyse of the sources of inefficiency with the Tobit model shows that shocks on oil price sand the 2008 global crysis negatively affected the efficiency level of the industry. Within the sources of inefficiency, the result has been reached that the monopolistic characters of firms which forms the industry is also affective.

KeyWords: Petrochemistry, Efficiency, Data Envelopment Analysis (DEA), Total FactorEfficiency (TFV), Tobit

1. Giriş

Petrokimya sanayi, petrol ve türevlerinden kimyasal maddeler elde edilen kimya sanayi koludur. Organik kimya sanayinin hemen hemen dörtte üçünü içermektedir. Ayrıca yüzlerce kimyasal madde, petrokimyasal proseslerde elde edilmektedir. Petrokimya ürünleri az sayıda hammaddeden elde edilmesine karşın, nihai ürünler açısından çok zengindir. Söz konusu ürünler esas olarak karbon ve hidrojen atomlarının farklı şekilde birleştirilmesi sonucu elde edildiğinden, hem farklı ürünlerin elde edilme süreçleri birbirine bağlıdır, hem de belirli bir ürün elde edilirken birçok ortak ve yan ürün elde edilir. Örneğin ABD’de ticarete konu olan 14000 kadar farklı petrokimya ürünü bulunmaktadır.

Petrokimya sanayinde üretilen maddeler, bir üretim zinciri ile elde edildiğinden petrokimya tesisleri birbirine bağlı entegre tesisler şeklinde yapılanmaktadır. Sektörde üretim ölçeği arttırılarak birim yatırım maliyetleri düşürülebildiğinden genellikle petrokimya tesisleri büyük ölçekli tesisler şeklinde kurulmakta ve ölçeğe göre artan tetiriler ile çalışmaktadır. Sermaye yoğun niteliği olan sektörde; ulaşım harcamaları, arıza, bakım, onarım giderleri ve hammadde fiyatları en önemli maliyet unsurlarıdır.

Bu çalışmada, Türkiye Petro-kimya sanayinin genel yapısı incelenerek endüstrinin etkinliği analiz edilmiştir. Etkinsizliğe yol açabilecek makro değişkenler modellenerek, etkinliğin kaynakları ortaya koyulmuştur. Elde edilen analitik sonuçlar bağlamında politik argümanlar geliştirilmiştir.

2. Petro-Kimya Endüstrisine Genel Bir Bakış

Petrol, Latince “*petra*” ve “*oleum*” kelimelerinden oluşan ve kaya yağı anlamına gelen kompleks bir hidrokarbon bileşiğidir. Hidrokarbon bileşikleri, doğada katı, sıvı ve gaz halinde bulunmaktadır. Sıvı hidrokarbon bileşikleri, ham petrolü oluşturmaktadır. Petrol koyu renkli, yapışkan ve yanıcı bir sıvıdır. Metan, etan, propan, bütan gibi çeşitli hidrokarbonların bileşiminden oluşan petrolün yoğunluğu kimyasal bileşimine ve yapışkanlığına (*viskosite*) göre değişmektedir. Petrolün milyonlarca yıl önce deniz diplerine çöken hayvan ve bitkilerin üzerine, doğal olaylarla yer tabakalarının yığılması

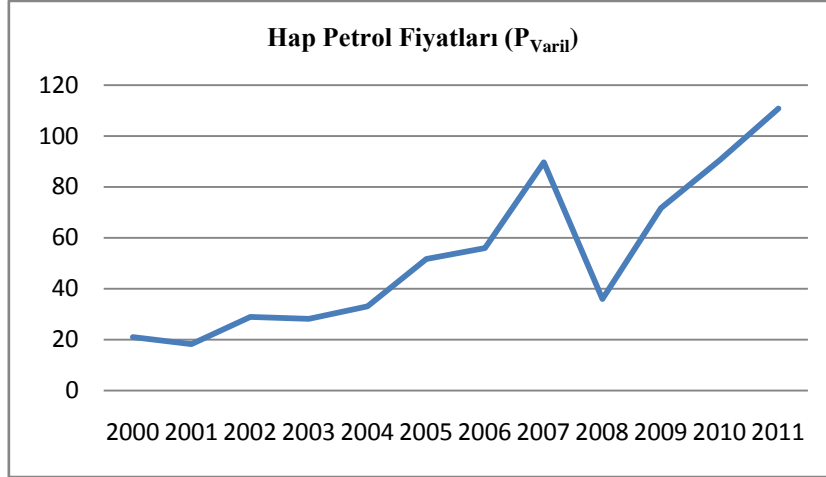
ve meydana gelen bu havasız ortamda, uygun ısı ve basınç altında bakterilerin de yardımı ile oluştuğu kabul edilmektedir (Bayraç, 1999: 85).

19. yüzyılın ortalarına kadar bez ve battaniyelere emdirilip daha sonra ısıtma ve süzme gibi ilkel yöntemlerle elde edilmiştir. 1745 yılında Fransa'da Pechelbronn'daki petrollü kumlarda ilk petrol kuyusu açılmış ve ilk petrol rafinerisi kurulmuştur. 1859 yılında 69 feet derinlikte petrol bulunmuş ve kaya yağından elde edilen gaz yağının seri üretimine başlanmıştır (TPAO, 2007: 22-24).

Petrokimya sanayii, nafta, LPG, gaz-yağ gibi petrol ürünleri veya doğal gaza dayalı temel girdileri kullanarak plastikler, lastik ve elyaf hammaddeleri ve diğer organik ara malları üreten ve ambalaj, elektronik, otomotiv, inşaat, tekstil ve tarım gibi birçok sektöre girdi sağlayan bir sanayi koludur. Petrokimya ürünleri az sayıda hammaddeden elde edilir ama nihai ürünler son derece çeşitlidir (PİGEM, 2003: 53).

İlk kez 1929 yılında 75/25 oranında bütadien/stiren karışımları emülsiyon polimerizasyonu ile kopolimerleştirerek tabii kauçuğa benzer sentetik yapılar oluşturulmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında kauçuğa olan talebin artması nedeniyle yapay sentetik üretimi çalışmaları hızlanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında petrol rafineri ürünlerinin ucuz ve bol olması, ölçek ekonomilerinin üretim maliyetlerini önemli ölçüde düşürmesi ve gelişmiş ülkelerdeki hızlı sanayileşme sonucu petrokimya ürünlerine talep hızla artırmıştır. 1960-1970 dönemlerinde Batı Avrupa ile birlikte bu alana giren gelişmekte olan ülkelerde, kamu girişimciliğiyle sanayileşme politikalarında petrokimya sanayi önemli bir yere sahip olmuştur. 1970'lerden itibaren petrol şokları ve dünya ekonomik bunalımının etkisiyle petrokimya sanayinin büyüme hızı düşmüş ve firmalar da çeşitli stratejiler ile bunalımların etkisini azaltmaya çalışmışlardır.

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz nedeniyle, ham petrol fiyatlarında sert düşüşler ve talepte büyük ölçüde daralmalar yaşanmıştır. Rekabet gücünü kaybeden tesisler kapanmış ve kapasite kullanım oranları % 60'lar düzeyine düşmüştür. Devam eden yatırımlar durdurularak, yeni projeler ertelenmiştir. Sektörde satın alma ve birleşmeler hızlanmış ve uluslararası ticaret daralmıştır (PETKİM, 2009 Faaliyet Raporu: www.petkim.com.tr, Erişim 13.04.2011).

Şekil 1: Dünya Ham Petrol Fiyatları

Kaynak: http://www.eia.gov/dnav/pet/pet_pri_wco_k_w.htm (11.03.2011)

Dünya ham petrol rezervlerinin bir trilyon varil civarında olduğu tahmin edilmekte ve bu rezervin % 75'inden daha fazlası OPEC'e üye ülkelerin elinde bulunmaktadır. OPEC üyeleri her gün yaklaşık 27-28 milyon varil petrol üretmekte, diğer bir ifade ile dünya toplam üretiminin % 40'ını sağlamaktadır.

Türkiye enerji hammaddesi açısından zengin bir ülke olmasına karşın, günümüze kadar yapılan araştırmalar petrol açısından yeterli rezerv kaynağına sahip olmadığını ortaya çıkarmıştır. Anadolu'nun tektonik evrimine bağlı olarak çok kıvrımlı ve kırıklı, engebeli, karmaşık bir jeolojik yapıya sahip olması, Türkiye'deki petrol arama çalışmalarını oldukça zorlaştırmakta ve arama yatırımları maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de petrol arama çalışmaları 1942-1958 yılları arasında Maden Teknik Arama (MTA) ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının (TPAO) kurulmasıyla birlikte giderek hızlanmış ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Raman ve Garzan sahaları keşfedilmiştir. Bu keşiflerden sonra 7 Mart 1954 tarihinde, 6326 sayılı Petrol Yasası çıkarılarak yerli ve yabancı firmaların da petrol arama ve üretim çalışmaları yapmalarına olanak sağlanmıştır (DPT, 2007: 8).

Türkiye'de 1990'lı yıllara kadar, özel kesimde faaliyet göstermekle birlikte, sayılan bu petrol faaliyetlerinin her biri bütüncül bir yapı içinde, birer kamu kuruluşu olan, TPAO ve bağlı ortaklıkları tarafından yürütülmüştür. Türkiye'de bu zincir, 1990'lı yıllara

kadar, TPAO, Boru Hatları İle Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ), Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ), Petrol Ofisi A.Ş. (POAŞ) ve Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş. (DİTAŞ) tarafından yapılmaktayken, bu bütüncül yapı parçalanarak özelleştirme yolu ile sektördeki kamu ağırlığına son verilmeye çalışılmıştır.

Özelleştirme politikaları çerçevesinde sırası ile TÜPRAŞ, POAŞ, DİTAŞ ve İGSAŞ özelleştirme kapsamına alınarak, BOTAŞ ise teşekkül haline getirilerek TPAO'nun bağlı ortaklıkları statüsünden çıkarılmışlardır. Türkiye'de, arama, üretim ve taşıma faaliyetleri, kamu elinde bulunan TPAO ve BOTAŞ tarafından yürütülürken, petrol ürünleri üretimi TÜPRAŞ ve ATAŞ, petrokimya ürünleri üretimi ise PETKİM tarafından gerçekleştirilmektedir. Dağıtım ve pazarlama faaliyetlerinde rekabetçi koşullar geçerli olmakla beraber geniş dağıtım ağı ve yüksek depolama kapasitesiyle POAŞ, bu alanda pazar lideri konumundadır.

Türkiye petrokimya sanayinin tek temsilcisi PETKİM olup, ürünlerinin kalitesi dünya standartlarında olan, büyük ölçekli tek petrokimyasal üreticisidir. Türkiye'de petrokimya sanayinin kurulması fikri Birinci Beş Yıllık Plan döneminin başlangıcı olan 1962 yılında benimsenmiş, yapılan etüt ve araştırmalar sonucunda PETKİM Petrokimya A.Ş. 03.04.1965 tarihinde TPAO (Türkiye Petrol Anonim Ortaklığı) öncülüğünde kurulmuştur. Türkiye'de halen faaliyet gösteren Petkim dışındaki diğer başlıca üreticiler ise; SASA (240.000 t/y DMT), TÜPRAŞ (33.000 t/y SBR, 20.000 t/y CBR, 40.000 t/y KS, 33.000 t/y BDX, 27.000 t/y PS) ve Başer Petrokimya (40.000 t/y PS) şirketleridir. PETKİM Petrokimya Holding A.Ş.'nin sermayesindeki % 51 oranındaki kamu hissesi, "blok satış" yöntemi ile özelleştirilmesine ilişkin ihale süreci sonucunda 30 Mayıs 2008 tarihinde 2.040.000.000-USD bedelle SOCAR&Turcas Petrokimya A.Ş.'ye geçmiştir.

Türkiye sınırları içinde petrol ürünlerinin depolanmasını, pazarlanmasını ve dağıtımını yapan kuruluşlardan biri olan POAŞ, 1941'de bir kamu kuruluşu olarak kurulmuştur. POAŞ 1981'de, 98 sayılı Kanun hükümlerine göre PETKUR'a devredilmiştir. 1983'te ise 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereğince Petrol Ofisi'nin hukuki yapısı Türk kanunlarına göre sınırlı sorumlu bir şirket statüsüne getirilerek, genellikle ham petrol üretimi faaliyetinde bulunan TPAO'ya devredilmiştir. POAŞ'ın mülkiyeti, Özelleştirme Programının bir parçası olarak 1990 yılında 3291 sayılı Kanun

çerçevesinde sonradan Özelleştirme İdaresi adı verilen Kamu Ortaklığı İdaresi'ne devredilmiştir. Yapılan özelleştirme çalışmaları sonucunda ÖİB'nin açtığı ihaleyi, teklif sahiplerinden Türkiye İş Bankası A.Ş. ve Doğan Holding A.Ş. Ortak Girişim Grubu 1.260.000.000 \$ bedelle kazanmış ve POAŞ'ı devralmıştır (Soysal, 2003: 19).

TÜPRAŞ, kamuya ait rafinerilerin bir şirket çatısı altında toplanması amacıyla 16 Kasım 1983 tarihinde kurulmuştur. TÜPRAŞ'ın kurulması ile İPRAŞ ve TPAO'na bağlı İzmir, Batman ve o tarihte yapımı devam eden Kırıkkale Rafinerisi TÜPRAŞ'ı oluşturmuşlardır. Kuruluşunda TPAO'ya bağlı ortaklık olarak faaliyetlerini sürdüren TÜPRAŞ, 10 Temmuz 1990 tarih ve 9013 sayılı kararı ile özelleştirme kapsamına alınmış ve sermayesi ÖİB'ye devredilmiştir. 1991'de sermayesinin % 2,5'i oranında A grubu hisse senedinin halka arz edilmesi ile başlayan TÜPRAŞ'ın özelleştirme işlemleri aşamalı olarak sürdürülmüştür. Kamuya ait % 51 oranına tekabül eden TÜPRAŞ hisselerinin, ÖİB tarafından 12 Eylül 2005 tarihinde yapılan ihale neticesinde, KOÇ-SHELL Ortak Girişim Grubu'na satılmasıyla şirket tamamen özel sektöre devredilmiştir. (DPT, 2007: 8)

3. Veri Seti ve Analiz Yöntemi

Petro kimya endüstrisini temsilen TÜPRAŞ, POAŞ ve PETKİM firmaları seçilmiştir.* Etkinlik ölçümlerinde girdi olarak firmaların toplam işgücü sayısı ve toplam sermaye stoku, çıktı olarak da üretim düzeyi değişkenleri kullanılmıştır. Sermaye stokunun hesaplanmasında aralıklı envanter yöntemi kullanılmıştır[†] Üretim düzeyini temsilen siyah ürün (fueloil / kalyak (bin ton) seçilmiştir. Endüstriye ilişkin ölçümlerde kullanılan parasal büyüklükler, 1987 yılı bazlı GSYİH deflatörü kullanılarak reelleştirilmiştir. Kullanılan değişkenler Özelleştirme İdaresi Başkanlığından (ÖİB), firmaların faaliyet raporlarından ve firmaların bağımsız denetimden geçmiş bilanço,

* Söz konusu üç firmanın endüstri içinde yaklaşık %70'lik bir piyasa payına sahip olması nedeniyle yapılan etkinlik analizlerinden elde edilecek skorlar endüstriyi açıklamada kullanılabilir. Literatürde firma sayısı ile girdi-çıkıtı sayıları arasında genellikle $n+1 > m+s$ (n =KVB sayısı, m =girdi sayısı, s =çıkıtı sayısı) ilişkisitercih edilir. Bazı çalışmalarda bu kısıt $n \geq 2(m+s)$, bazılarında ise $n/3 > (m+s)$ şeklindedir (Jenkins L. ve Anderson M., 2003; 54).

[†] Sermaye stokunun tahmininde aşınma oranlarını da dikkate alan bu yöntem, geçmiş dönemlere ait yatırım harcamaları verilerini kullanmakta ve bugünkü sermaye stokunun geçmiş dönemlerde yapılan yatırımların birikimi olduğu kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Saygılı ve diğ (2005), Şimşek (2005)

gelir tablosu gibi mali raporlarından hareketle elde edilmiştir. Analizlerde kullanılan veriler 2000-2009 dönemini kapsamakta olup etkinlik ve verimlilik hesaplamaları, DEA Solver Pro 4.1 bilgisayar programı yardımıyla yapılmıştır.

Çalışmanın analiz boyutu iki aşamayı içermektedir. İlk olarak, Veri Zarflama Analizi (DEA) ve Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksinden (TFV) hareketle endüstrinin ve firmaların etkinlik düzeyleri hesaplanmıştır. Analizin ikinci aşamasında ise birinci aşamada elde edilen Teknik Etkinlik (TE) düzeyleri bağımlı değişken olarak alınarak, etkinliğin/etkinsizliğin belirleyicileri Tobit model yardımıyla ortaya koyulmuştur.

DEA analizinde ölçeğe göre sabit getiri (CRS)[‡], ve zaman içinde firmaların etkinliklerindeki değişimleri takip etmek amacıyla Malmquist TFV skorları kullanılmıştır.

Çalışma yönteminin ilk aşaması, etkinlik düzeyinin hesaplanmasını içermektedir. Etkinlik analizlerine yönelik olarak Charnes, Cooper ve Rhodes (1978), etkin sınır içinde kalan etkin olmayan noktaların merkeze olan radyal uzaklıklarını belirleyen, matematiksel programlama tabanlı, parametrik olmayan bir çözümleme geliştirmişlerdir. Veri Zarflama Analizi (*Data Envelopment Analysis* (DEA)) adını verdikleri bu yaklaşım sayesinde birden çok ve farklı ölçeklere bölünmüş veya farklı ölçü birimlerine sahip girdi ve çıktıların karar birimleri arasında etkinlik karşılaştırması yapmayı zorlaştırdığı durumlarda, karar birimlerinin göreceli performansını Farrell'in yaklaşımı çerçevesinde ölçmek mümkün hale gelmiştir.

DEA, doğrudan bir sınıra bağlı olarak etkinlik veya etkinsizlik düzeyinin ölçülmesini sağlamaktadır. DEA merkezi eğilimlerden ziyade uç verileri de kapsayan ve üretim teknolojisi üzerine herhangi bir sınırlama koymaksızın en iyi üretim sınırını (üretim eğrisini) oluşturmayı hedefleyen bir metodolojidir. Diğer bir ifadeyle, veri merkezine en iyi uyumu sağlayacak regresyon düzlemi yerine, gözlemlenen uç verileri kavrayacak

[‡] Söz konusu firmaların ölçek büyüklüklerinin birbirine yakın olması nedeniyle ölçeğe göre sabit getiri (CRS) varsayımı kullanılmıştır.

doğrusal kısmi bir yüzeyin oluşturulmasını içermektedir (Arnade, 1994). Her bir KVB etkinlik düzeyi, oluşturulan bu yüzeye göre belirlenmektedir.

DEA analizleri ile Farrell ayrıştırmasında belirtildiği gibi, teknik ve tahsis etkinliği kısımları ortaya konulabilmektedir. Malmquist toplam faktör verimliliği endeksinin (M_0) hesaplanmasında gerekli olan uzaklık fonksiyonlarını tahmin etmek için en çok kullanılan yaklaşımdır.

DEA'nin ilk şekli, bu modeli geliştiren Charnes, Cooper ve Rhodes'un adlarının bas harfleriyle anılan "CCR modeli" olarak bilinmektedir. Daha sonra geliştiren tüm modeller temelde CCR modeline dayanmaktadır. CCR modeli ve varsayımları şöyle belirtilebilir: CCR modeli, n KVB'nin, m adet farklı girdi kullanarak s adet farklı çıktı üretme sürecini ele almaktadır. Maksimize edilecek çıktı/girdi oranının matematiksel ifadesi aşağıdaki gibidir (Jahanson GR ve diğ.,2005: 343).

$$\max h_k = \frac{\sum_{r=1}^s u_{rk} y_{rj}}{\sum_{i=1}^m v_{ik} x_{ij}}$$

Bu ifade $x_{ij} \geq 0$ parametresi j karar birimi tarafından kullanılan i girdi miktarını, $y_{rj} > 0$ parametresi de j karar birimi tarafından kullanılan r çıktı miktarını göstermektedir. Bu karar birimi için değişkenler k karar biriminin i girdi ve r çıktıları için vereceği ağırlıklardır. Bu ağırlıklar sırasıyla v_{ik} ve u_{rk} olarak gösterilmiştir.

Aşağıdaki ifade ise, k karar biriminin ağırlıklarını diğer karar birimleri de kullandığı zaman etkinliklerinin %100'ü aşmamasını sağlayan kısıttır.

$$\frac{\sum_{r=1}^s u_{rk} y_{rj}}{\sum_{i=1}^m v_{ik} x_{ij}} \leq 1; \quad j = 1, 2, \dots, n.$$

Kullanılacak girdi ve çıktı ağırlıklarının negatif olmamasını sağlayan kısıt da aşağıda verilmiştir.

$$\begin{aligned} u_{rk} &\geq 0 ; & r &= 1, 2 \dots, s. \\ v_{ik} &\geq 0 ; & i &= 1, 2 \dots, m. \end{aligned}$$

Bu eşitsizlikler setinindoğrusal programlama modeline dönüştürülüp çözüme ulaşmak için maksimizasyon formundaki amaç fonksiyonunun paydasının 1'e eşitlenip bir kısıt haline getirilmesi yeterlidir. "Charnes-Cooper dönüşümü" olarak bilinen bu dönüşüm sonucu oluşan medel şu şekildedir.

$$\mathbf{Max} \mathbf{h}_k = \sum_{r=1}^s \mathbf{u}_{rk} \mathbf{y}_{rk}$$

$$\sum_{r=1}^s \mathbf{u}_{rk} \mathbf{y}_{rj} - \sum_{i=1}^m \mathbf{v}_{ik} \mathbf{x}_{ij} \leq \mathbf{0}; \quad \mathbf{j} = \mathbf{1} \dots, \mathbf{n}$$

$$\sum_{i=1}^m \mathbf{v}_{ik} \mathbf{x}_{ik} = \mathbf{1}$$

$$\mathbf{u}_{rk} \geq \mathbf{0}; \quad \mathbf{r} = \mathbf{1}, \mathbf{2} \dots, \mathbf{s}.$$

$$\mathbf{v}_{ik} \geq \mathbf{0}; \quad \mathbf{i} = \mathbf{1}, \mathbf{2} \dots, \mathbf{m}.$$

Yukarıdaki model n adet karar birimi için her birinin kendi parametreleri ile hazırlanıp n kere çözülmelidir. Özellikle etkin referans setlerinin belirlenmesinde destek sağlayan dual model ise "zarflama problemi" adı ile anılmakta ve aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$\mathbf{min} \mathbf{v}_k = \mathbf{q}_k$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} \geq \mathbf{y}_{rk}; \quad \mathbf{r} = \mathbf{1}, \mathbf{2}, \dots, \mathbf{s}.$$

$$-\sum_{i=1}^m \lambda_{kj} \mathbf{x}_{ij} + \mathbf{q}_k \mathbf{x}_{ik} \geq \mathbf{0}; \quad \mathbf{i} = \mathbf{1}, \mathbf{2}, \dots, \mathbf{m}.$$

$$\lambda_{kj} \geq \mathbf{0}; \quad \mathbf{j} = \mathbf{1}, \mathbf{2} \dots, \mathbf{n}$$

$$-\omega \leq \mathbf{q}_k \leq +\omega$$

Dual modeldeki λ değişkeni etkin referans setlerinin belirlemede kullanılmaktadır. k karar biriminin primal modelde pozitif değerler verilen tüm λ_{kj} dual değişkenlerin karşılık geldikleri karar birimleri etkindir. Bu etkin karar birimleri tarafından oluşturulan sete karar birimi k'nın "referans seti" denilir. Eğer k etkin ise o zaman

referans setindeki tek karar birimi kendisi olacaktır ve dual değişken λ_{kj} 'nin değeri 1'e eşit olacaktır. Etkin olmayan karar birimleri için ise referans seti, etkinliğin yakalanabilmesi için yol gösterici olacaktır.

Etkinlik analizlerinde üretim sürecinin geçmişteki belli dönemlerini dikkate alarak, faktörlerden bir kısmının veya tamamının verimliliğindeki (zaman içindeki) değişimler, Toplam Faktör Verimliliği (TFV) ölçme literatürden (Malmquist-CRS endeksinden) yararlanılarak hesaplanmıştır.

Malmquist verimlilik endeksi ile TFV'ni ölçebilmek için en az iki dönemin olması gerekir. Her iki dönem için fark fonksiyonlarından çıkarılan sonuç, maksimum ortalama çıktıdan olan sapmaları açıklamaktadır. Bu endeks, her bir veri noktasının ortak teknolojiye göre nisbi uzaklık oranlarını hesaplayıp, iki veri noktası arasındaki TFV'deki (onu oluşturan teknik ilerleme ve teknolojik değişme) değişmeyi ölçmektedir ve aşağıdaki notasyonla ifade edilmektedir.

$$m_0(y^t, x^t, y^{t+1}, x^{t+1}) = \left[\left(\frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)} \right) x \left(\frac{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^{t+1}(y^t, x^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}}$$

Bu endekste baz yıl t dönemiyle, bir sonraki yıl ise t+1 dönemiyle gösterilmektedir. Bu denklemde $d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})$ notasyonu, (t+1) gözlemlerinden (t) dönemi teknolojisine olan uzaklığı temsil etmektedir. Bu denklem aşağıdaki kalıpla gösterilebilir.

$$\frac{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)} \left[\left(\frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})} \right) x \left(\frac{d_0^t(y^t, x^t)}{d_0^{t+1}(y^t, x^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}}$$

Yukarıdaki denklemde, köşeli parantezin dışında yer alan oransal kısım, (t) ve (t+1) yılları arasındaki çıktı eksenli teknik ilerlemedeki değişmeyi ölçen kısımdır. Yani, etkinlik değişimi; Farrell'in (Farrell 1957) (t+1) dönemi için ele aldığı teknik etkinlik oranı, (t) döneminde belirlenen teknik etkinlik oranına eşittir. Köşeli parantez içinde yer alan kısım ise iki oranın geometrik ortalaması olup iki dönem arasındaki teknolojiye (x^{t+1} ve x^t) meydana gelen değişmeyi açıklar.

M0'nun değerinin 1'den büyük olması, TFV'nin (t) döneminde (t+1) dönemine arttığını; 1'den küçük olması da TFV'nin (t) döneminden (t+1) dönemine azaldığını gösterir (Kök ve Deliktaş 2003: 241). TFV' deki değişme iki kısma ayrıldığında teknolojik değişme ve etkinlikteki değişme ayrı ayrı gösterilebilir.

$$\text{Teknik Etkinlikteki Değişme} = \frac{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)}$$

$$\text{Teknolojik Değişme} = \left[\left(\frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})} \right) x \left(\frac{d_0^{t+1}(y^t, x^t)}{d_0^t(y^t, x^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}}$$

Malmquist verimlilik endeksinin ayrıştırılması TFV'deki teknik etkinlikteki (TE) ilerlemenin ve teknolojik değişimin (TD) katkılarını belirlememizi sağlamaktadır. Burada, TE üretim sınırını yakalama etkisi (*catch-up effect*) olarak ifade edilirken, TD üretim sınırı eğrisinin yer değiştirmesi (*frontier-shift*) olarak ifade edilmektedir. TE ve TD, TFV'ndeki değişimin ana unsurlarını oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, TE ile TD'nin çarpımı TFV'ndeki değişmeyi vermektedir. Literatürde Petrokimya endüstrisinin etkinliğini ölçmeye yönelik olarak önemli bazı çalışmalar BAO H. ve AN X. (2011), Rafaela D. P. ve José M. M.P. (2011), Toshiyuki S. (2000), Shunsuke M. ve diğ. (2006) ve Jung E.J. (2001) sayılabilir.

Çalışmanın ikinci aşamasında ise etkinliğin/etkinsizliğin kaynakları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ilk aşamada elde edilen TE düzeyleri Tobit modelde bağımlı değişken olarak kullanılmıştır.

Son yıllarda literatürde DEA ve Tobit modeller sıklıkla birlikte (Ke-ChiunChang ve diğerleri (2011); Kirjavainen, T. ve Loikkanen, H.A. (1998); Jackson, P., M., ve Fethi, M. D. (2000); Susiluoto, I. - Loikkanen H. (2001); Serdar Kılıçkaplan, Gaye Karpat (2004); António Afonso ve Miguel St. Aubyn (2006); Luoma ve diğerleri (1998); Chilingirian (1995); Hwang ve Oh, (2008)) kullanılmaktadır.

Probit modelinin bir uzantısı olan Tobit Model James Tobin tarafından geliştirilmiştir. Bağımlı değişkene ait bilginin sadece bazı gözlemler için söz konusu olduğu örneklem sansürlü örneklem olarak bilinir (Aydın, 2010: 437).

Bağımlı değişkenin değişim aralığının herhangi bir şekilde sınırlandırıldığı regresyon modellerinde eğer belirli bir aralığın dışındaki gözlemler tamamen kaybediliyorsa kesikli model, ancak en azından bağımsız değişkenler gözlenebiliyorsa sansürlü model söz konusu olur (Üçdoğruk ve diğ., 2001:14-17).

Tobit modelinde gözlenen bir kullandığı değişken ,

$$y_i = \begin{cases} 1, & y_i^* > 0 \text{ ise} \\ 0 & y_i^* \leq 0 \text{ ise} \end{cases} \quad (1)$$

şeklindedir. Buraday $y_i^* = \beta x_i + u_i$ ($i = 1, \dots, T$) 'dir ve $y_i^* > 0$ ise y_i^* 'nin gözlendiği, $y_i^* \leq 0$ ise y_i^* 'nin gözlenemediği varsayılmaktadır. Böylece gözlenebilen y_i ,

$$y_i = \begin{cases} y_i^* = \beta x_i + u_i & y_i^* > 0 \text{ ise} \\ 0 & y_i^* \leq 0 \text{ ise} \end{cases} \quad (2)$$

şeklinde ifade edilebilir. Burada, $u_i \approx IN(0, \sigma^2)$, x_i açıklayıcı değişkenlerin bir vektörü, β ise bilinmeyen parametreleri göstermektedir (Maddala, 1989: 283). y_i^* , latent değişken ve y_i ise DEA'dan elde edilen skorlardır.

(2) nolu Tobit Modelinde $y_i^* \leq 0$ olduğunda y_i^* üzerine bazı gözlemler sıfır değerini almaktadır. $y_i^* = \beta x_i + u_i$ modelinde negatif ya da sıfır değerini alan y_i gözlemleri ihmal edildiğinde, $u_i > -\beta x_i$ için gözlemlerin modele katılması ile u_i hatası sıfır ortalamaya sahip olamaz. Bununla birlikte, u_i ortalaması sıfırdan farklı bir truncated normal dağılıma sahiptir (Maddala, 1989; 283).

Veriler belirli bir limit altında ya da üstünde sınırlandırıldığında örneklem verilerine uygulanan dağılım sürekliliği ve süresiz dağılımların bir karması olur.

Bağımlı değişken kesikli hale getirildiğinde belirli bir aralıktaki değerler tamamentek bir değer edönüştürülmüş olur (Kılıçkapan S. Ve Karpat G., 2004: 5; Üçdoğruk ve diğ., 2001:14-17).

Tobit Modelinin tahmininde ise genellikle Maksimum Olabilirlik (MO) yöntemi kullanılmaktadır.

$$f(t) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \exp\left(-\frac{t^2}{2}\right)$$

$f(t)$, standart normal dağılımıyoğunlukfonksiyonunugöstermekteve

$$= \int_{-\infty}^z f(t) dt$$

$F_{(z)}$ standart normal dağılımın birikimli dağılım fonksiyonunu göstermektedir. Tobit Modeli için olabilirlik fonksiyonu (L);

$$L = \prod_{y_i > 0} \frac{1}{\sigma} f\left(\frac{y_i - \beta x_i}{\sigma}\right) \prod_{y_i \leq 0} F\left(-\frac{\beta x_i}{\sigma}\right)$$

şeklinde yazılabilir. Olabilirlik fonksiyonu (L), β ve σ 'ya göre maksimize edildiğinde bu parametrelere ait maksimum olabilirlik (MO) tahminleri aşağıdaki gibi elde edilir:

$$L = \prod_{y_i=0} (1 - F_i) \prod_{y_i \geq 0} \frac{1}{(2\pi\sigma^2)^{1/2}} x \exp\left[-\frac{1}{2\sigma^2}(y_i - \beta x_i)^2\right] \quad (3)$$

$$F_{(z)} = \int_{-\infty}^{\beta x_i/\sigma} \frac{1}{(2\pi)^{1/2}} e^{-t^2/2} dt$$

(3) no'lu ifadede ilk çarpım, %100 etkin olan ($y_i = 0$) firmalara ait gözlemleri, ikinci çarpım ise etkin olmayan ($y > 0$) firmalara ait gözlemleri göstermektedir (Kılıçkapan S. Ve Karpat G., 2004: 7).

Tobit Modeller için hata terimlerinin normal dağıldığı ya da genel olarak parametrik biçimi belli olan dağılım fonksiyonuna sahip olduğu bilindiğinde maksimum olabilirlik ve diğer olabilirlik bazlı süreçler tutarlı ve asimptotik olarak normal dağılımlı tahmin ediciler verir. Bununla birlikte, olabilirlik fonksiyonunun varsayılan parametrik biçimi yanlış belirlendiğinde tahmin ediciler tutarsız olur.

4. Uygulama Sonuçları

Petrokimya Endüstrisine yönelik olarak 2000-2009 dönemi kaynak kullanım etkinliğini ölçmeye yönelik olarak DEA analizi ve firmaların etkinliklerindeki değişimleri takip etmek amacıyla hesaplanan TE ve TFV sonuçları Tablo 1 ve Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları

Karar Birim.	Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi (TFV)											
	00-01	01-02	02-03	03-04	04-05	05-06	06-07	07-08	08-09	Malmquist (TFV)	TE Değişim (Catch-up)	Teknolojik Değişim Ort.(Frontier)
TUPRAS	1.015	1.009	1.005	1.014	1.007	1.014*	0.998	0.999	0.971	1.003	0.991	1.013
POAS	1.154*	1.178	1.005	0.999	0.993	1.002	0.993	0.999	0.977	1.033	0.998	1.037
PETKİM	1.007	1.01	1.013	1.014	0.982	1.042	1.008	1.036*	1.021	1.015	1.004	1.011
Ortalama	1.059	1.066	1.008	1.009	0.994	1.020	1.000	1.012	0.990	1.018	0.998	1.021
Masimum	1.154	1.179	1.014	1.014	1.007	1.043	1.009	1.036	1.022	1.034	1.004	1.037
Minimum	1.007	1.009	1.006	1.000	0.983	1.003	0.993	0.999	0.970	1.004	0.991	1.011
S. Sapma	0.083	0.098	0.005	0.008	0.012	0.020	0.008	0.021	0.028	0.015	0.007	0.015

* Firmaların özelleştirildikleri yılları göstermektedir.

Tablo 2: Teknik Etkinlik (TE) Sonuçları

Karar Birimleri	Teknik Etkinlik Düzeyleri (TE)											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Ortalama	
Tüpraş	0.723	0.701	0.692	0.685	0.691	0.699	0.698*	0.694	0.666	0.638	0.6887	
Poaş	0.909*	0.984	1	0.998	0.975	0.971	0.952	0.943	0.905	0.868	0.9505	
Petkim	1	1	1	1	1	1	1	1	1*	1	1	
Ortalama	0.877	0.895	0.897	0.894	0.888	0.89	0.883	0.879	0.857	0.835	0.8797	

* Firmaların özelleştirildikleri yılları göstermektedir.

Yukarıdaki tablodan elde edilen etkinlik skorlarına bağlı olarak endüstriye ilişkin TFV’nin ele alınan dönemde ortalama 1,018 olduğu hesaplanmıştır. Buna göre endüstrinin tamamına ilişkin ölçüğe göre artan getirilerin geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Endüstride yer alan her bir firmaya ilişkin TFV skorları incelendiğinde ise 2006 yılında özelleştirilen TÜPRAŞ’ın 2000-2009 döneminde TFV skoru ortalama 1.003 düzeyindedir. Özelleştirme öncesi ve sonrası TFV düzeyi (1,010 ; 0,989) dır. TFV değişim düzeyi özelleştirme sonrasında, özelleştirme öncesine göre ortalama % 2 azalmıştır. Ayrıca 2008 küresel krize bağlı olarak 2008’den 2009’a TFV skoru 0.971 ile

en düşük seviyesine düşmüştür. Ayrıca bir önceki döneme göre % 2.9 oranında azaldığı görülmektedir. Bu göstergeler, teknik etkinlik açısından ele alındığında, teknik etkinlik düzeyindeki değişim 2000-2009 dönemi boyunca ortalama 0.6887 düzeyindedir. Özelleştirme öncesi ve sonrası TE düzeyi (0.6985;0.674) olarak hesaplanmıştır. TE düzeyi özelleştirme sonrasında, özelleştirme öncesine göre ortalama % 3.6 azalmıştır. Yine kriz yılında TE düzeyi tüm döneme oranla en düşük seviyesini 0.638 göstermektedir. Dönem bir bütün olarak ele alındığında firmanın ortalama TFV düzeyi, ortalama endüstri düzeyinden % 1,8 daha küçüktür. TÜPRAŞ'ın TFV'deki özelleştirme öncesi ve sonrası değişimin etkili olduğu ve küresel krizin etkinlik düzeyi üzerinde olumsuz bir etki yarattığı söylenebilir.

2000 yılında özelleştirilen POAŞ'ın özelleştirme öncesi ve sonrası dönemi karşılaştırmak mümkün olmadığından, TFV düzeyi özelleştirme sonrası dönemi içermekte olup 1.033 düzeyindedir. Bu düzey ile endüstri içinde en yüksek ortalama düzeye sahiptir. 2000-2002 döneminde TFV düzeyi artarken 2003 yılında TFV %16 gibi çok ciddi bir düşüşle 0.864 düzeyine inmiştir. Sonraki yıllarda artan bir ivme olmasına rağmen küresel kriz 2009 yılında TFV düzeyindeki değişimi olumsuz etkilemiştir. Etkinsizliğin kaynakları incelendiğinde firmanın 2003 yılında üretim düzeyinde yaşanan nisbi azalmalara karşın istihdam edilen emek miktarında bir artış ortaya çıkmıştır. 2008 yılında yaşanan mortgage kriziyle sektörde bir daralma meydana gelmiştir. POAŞ'nin petrol dağıtım ağı açısından Türkiyede en gelişmiş ağa sahip olması (2007 yılında motorinde % 30, benzinde % 24, oto-LPG'de % 20, siyah ürünlerde % 60, jet yakıtında % 71 ve madeni yağlarda % 23 pazar payı) nedeniyle sektördeki dalgalanmalardan önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Küresel krizin etkisiyle teknik etkinlik düzeyi 2009 yılında 0.868 ile dönem ortalaması itibarıyla en düşük düzeyine inmiştir. Küresel krizin firma üzerindeki etkileri 2008 yılından itibaren gözlenebilmektedir. Dönem bir bütün olarak ele alındığında TFV ortalama düzeyi, ortalama endüstri düzeyinden % 3,3 daha büyüktür.

2008 yılında özelleştirilen PETKİM'in 2000-2009 döneminde TFV skoru ortalama 1.015 düzeyindedir. Özelleştirme öncesi ve sonrası TFV düzeyi (1,010 ; 1,028) dir. Özelleştirme sonrasında firmanın TFV düzeyinde %2.8 düzeyinde bir artış olduğu gözlenmiştir. 2008 küresel krizinden endüstrideki diğer firmalara nazaran daha az

etkilenen firma olarak karşımıza çıkan PETKİM'in bu başarısında özelleştirme sonrası dönemde ortaya çıkan yeniden yapılanmanın etkili olduğu görülmektedir. Teknik etkinlik düzeyleri itibarıyla de endüstrideki en etkin firma durumundadır.

Petrokimya endüstrisine ilişkin özelleştirme öncesi ve sonrasını kapsayan DEA analiz sonuçları topluca değerlendirildiğinde, firmaların ölçeğe göre artan getiriler ile çalıştıkları bunun nedeni olarak, her bir firmanın kendi alanlarında (dağıtım, üretim) monopol karakter taşımasının etkili olduğu görülmektedir. Ortadoğu da yaşanan siyasal çalkantıların ve OPEC ülkelerinin tutumunun bundan sonraki yıllarda petrokimya endüstrisinin gelişiminde önemli rol oynayacağı öngörülmektedir.

Çalışmanın ikinci aşamasında petrokimya endüstrisinde etkinsizliğin kaynakları ortaya konulmuştur. Analizde firmanın TE skorları bağımlı değişken olarak yer alırken bağımsız değişken olarak firmaya özgü içsel değişkenler (Özkaynak karlılık oranı[§], piyasa payı, özelleştirme (kukla değişken özelleştirme öncesi 0 özelleştirme sonrası 1) ve endüstriye yönelik dışsal değişkenler (petrol fiyatları) kullanılmıştır. Oluşturulan Tobit model çalışmanın yönteminde de belirtildiği şekilde tanımlanmış ve elde edilen sonuçlar ekonometrik ve istatistiksel ölçütler çerçevesinde aşağıdaki şekilde rapor edilmiştir.

Tablo 3:Tobit Model Sonuçları (Etkinliği Belirleyen İçsel değişkenler)

Bağımlı değişken: Teknik Etkinlik Düzeyi (TE)					
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t istatistiği	P>t	Olasılık
Sabit	1.2206	0.0584296	20.89	1.100718	1.340493
PPAY	-0.00486*	0.0013644	-3.57	-0.007666	-0.002067
OZKV	-0.00968*	0.0028203	-3.43	-0.015471	-0.003898
Sigma	0.102206	0.178607			0.0661405
Loglikelihood	8.734967				
Gözlem Sayısı	30				

Not: * , ** ve *** sırasıyla yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı belirtmektedir.

[§] Öz kaynak karlılık oranı vergi öncesi net kar/öz kaynak toplamı alınarak hesaplanmıştır.

Endüstriye ilişkin içsel değişkenlerin alındığı yukarıdaki model sonuçlarına göre endüstride piyasa payı değişkeninin işaretinin negatif olduğu -0.00486 görülmektedir. Katsayının negatif işaretli olması piyasa payındaki bir birimlik artışın, TE düzeyi üzerinde olumsuz bir etki yaratma ihtimalini ifade etmektedir. Firmaların kendi faaliyet alanlarında tekel nitelikte olması, piyasa payı arttıkça etkinlik düzeyinde bir azalmaya neden olmaktadır. Tekelleşme eğilimi referans üretim sınırını yakalamayı güçleştirmekte bu nedenle TE katsayısını olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca öz kaynak verimlilik oranındaki artışlarında etkinlik düzeyini azaltma ihtimali söz konusudur. Bu durum petrol fiyatlarındaki artışın, firmanın karlılığını arttırırken piyasa talebinde yaratacağı daralma ile açıklanabilmektedir.

Endüstriye ilişkin kontrol(dışsal) değişkenler modele dahil edildiğinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Kontrol değişkenler endüstri dışında ortaya çıkan değişimleri ifade etmektedir. Nitekim petrol fiyatları (POİL) kartelci bir yapıda belirlenirken (OPEC tarafından) kukla değişken olarak kullanılan özelleştirme tarihi (Özel Tar.) politik tercihi ifade etmektedir.

Tablo 4: Tobit Model Sonuçları (Etkinliği Belirleyen İçsel ve Dışsal değişkenler)

Bağımlı değişken: Teknik Etkinlik Düzeyi (TE)					
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t istatistiği	P>t	Olasılık
Sabit	1.367131	0.093271	14.66	0	1.175034
PPAY	-0.00745*	0.001761	-4.23	0	-0.011078
OZKV	-0.00541*	0.003094	-1.75	0.093	-0.011778
POİL	-0.00124*	0.000975	-1.27	0.215	-0.003248
Özel. Tar	-0.07699	0.051981	-1.48	0.151	-0.184043
Sigma	0.089998	0.1207611			0.0592363
Loglikelihood	14.23863				
Gözlem Sayısı	30				

Not: * , ** ve *** sırasıyla yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı belirtmektedir

Elde edilen sonuçlara göre petrol fiyatlarındaki artış beklenildiği üzere teknik etkinlik düzeyinde bir azalma ihtimali ortaya çıkarmaktadır. Bunda artan petrol fiyatlarının

yarattığı talep daralması ve belirli bir oranda (20 günlük stok) petrol bulundurmak zorunda olan firmaların maruz kaldığı fiyat riskleri neden olmaktadır. Özelleştirme tarihinin tobit model üzerindeki etkisi ise istatistiksel olarak anlamsız olup eğilim itibariyle etkinliği artırıcı bir nitelik taşıdığı görülmektedir.

5. Sonuç

Petrokimya endüstrisi, Dünya ve Türkiye ekonomisi açısından büyük önem taşıyan endüstriler arası ileri bağlantısı yüksek olan sürükleyici bir endüstridir. Petrokimya sektörü, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gelişerek doğal ham madde yerine ikame edilebilen geniş üretim yelpazesi, ürünlerin kullanım, dayanıklılığı ve maliyet üstünlükleri sayesinde, 21. yüzyılın en önemli endüstrilerinden biri haline gelmiştir. Teknoloji ve sermaye yoğun petrokimya sektörünün diğer bir özelliği de rekabetin yoğun olduğu bir sektör olmasıdır. Sektördeki büyümenin temel dinamiğini, dünya genelinde ve özellikle gelişen ekonomilerde yüksek büyüme hızı, yeni yatırımlar, artan uluslar arası ticaret ve petrokimyasal ürünlerin kullanım alanlarının giderek genişlemesi oluşturmuştur.

Dünya kimya sanayinde son yıllarda küresel olaylar, artan çevre kısıtları, artan tüketici beklentileri gibi nedenlerle büyük değişimler yaşanmaktadır. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz nedeniyle, ham petrol fiyatlarında sert iniş/çıkışlar, piyasa talebinde büyük ölçüde daralmalara neden olmuştur. Kriz döneminde petrokimya endüstrisinde, bir dizi yeniden yapılanma önlemleri alınmıştır. Rekabet gücünü kaybeden tesisler kapanmış ve kapasite kullanım oranları %60'lar düzeyine düşmüştür. Devam eden yatırımlar durdurularak, yeni projeler ertelenmiştir. Sektörde satın alma ve birleşmeler hızlanmış ve uluslararası ticaret daralmıştır.

Türk Petrokimya endüstrisi dışa bağımlı karakteristiği ile Petro kimya endüstrisinde yaşana şoklara daha duyarlı olmasına neden olmuştur. Yukarıdaki analiz sonuçlarından da anlaşılacağı üzere 2008 küresel krizinin petrol endüstrisine olumsuz etkileri gözlenmiştir. Etkinlik analizi sonuçlarına bağlı olarak endüstrinin geneline ilişkin olarak ölçeğe göre artan getirilerin geçerli olduğu görülmektedir. Buna rağmen küresel krizin sektördeki verimliliği olumsuz etkilediği görülmektedir. Etkinsizliğin kaynaklarına ilişkin olarak kurulan Tobit model sonuçlarına göre ise petrol fiyatlarındaki artışın

etkinliği olumsuz etkilediği, endüstride yer alan firmaların monopol karakterleri nedeniyle piyasa paylarındaki artışın kaynak kullanım etkinliğini olumsuz etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Afonso, A. ve St. Aubyn. (2006), “Relative Efficiency of Health Provision: a DEA Approach with Non-discretionary Inputs”. ISEG-UTL, Department of Economics Working Paper, No: 33/2006/DE/UECE
- Aydın Üzeyir (2010), “*Finans Endüstrisinde Karşılaştırmalı Etkinlik Analizi: Türkiye Örneği (1989-2006)*” DEU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir
- Bayraç H. N., (1999). *Uluslararası Doğalgaz Piyasasının Ekonomik Analizi, Türkiye’deki Gelişimi ve Eskişehir Uygulaması*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir
- Bao Hanrui, An Xun, (2011), “Reliability Test on Oil Field Efficiency with DEA”, *Energy Procedia* 5, 1473–1477
- Chilingerian, J.A., (1995), “Evaluating Physician Efficiency in Hospitals: A Multivariate Analysis of Best Practices”, *European Journal of Operational Research*, 80 (3), pp. 548-574.
- Farrell, M.J. (1957) The Measurement of Productive Efficiency, *Journal of Royal Statistical Society*, Series A, General 120, Part 3: 253-281.
- Gujarati, Damodar N. (1999). “*Temel Ekonometri*”. (Çev:Ü. Senesen ve G.G. Senesen), Literatür Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- Hwang, D.S. ve Oh, D., (2008), Do Software Intellectual Property Rights Affect the Performance of Firms? Case Study of South Korea, *In The Third International Conference on Software Engineering Advances*, Sliema, Malta, October 26-31
- Jackson, P. ve M., Fethi, M. D. (2000), “Evaluation of the Technical Efficiency of Turkish Commercial Banks: An Application of DEA and Tobit Analysis”, International DEA Symposium, University of Queensland, Brisbane, Australia, 2-4 July.
- Jenkins, L ve M. Anderson, “Stochastics and Statistics a Multivariate Statistical Approach to Reducing the Number of Variables in Data Envelopment Analysis” *European Journal of Operational Research*, Volume: 147, 2003, s.51-61.
- Jung E.J., Kim J.S., Rhee S.K. (2001), “The measurement of corporate environmental performance and its application to the analysis of efficiency in oil industry”, *Journal of Cleaner Production* 9, 551–563
- Ke-Chiun Chang, Chang-Liang Lin, Yu Cao ve Chia-Fu Lu (2011), “Evaluating branch efficiency of a Taiwanese bank using data envelopment analysis with an undesirable factor”, *African Journal of Business Management*, Vol. 5(8), pp. 3220-3228, 18 April, 2011
- Kılıçkaplan Serdar ve Karpat Gaye (2004), “Türkiye Hayat Sigortası Sektöründe Etkinliğin İncelenmesi” *D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi* Cilt:19 Sayı:1, Yıl:2004

- Kirjavainen, T. ve Loikkanen, H.A. (1998), "Efficiency differences of Finnish senior secondary schools: an application of DEA and Tobitanalysis, *Economics of Education Review* 17, 4, 377-394.
- Kök, R. ve Deliktaş E., (2003). *Endüstri İktisadında Verimlilik Ölçme ve Strateji Geliştirme Teknikleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, ISBN 975-288-592-6, Yay No: 25-8/1, İzmir
- Luoma, K., Jarvio, M., Suoniemi, I. ve Hjerppe, R.T., (1998), "Financial incentive sand productive efficiency in Finnish health centres", *Health Economics*, 5 (5), pp. 435-445.
- Maddala, G. S. (1989), *Introduction to Econometrics*, Macmillan Publishing Company, New York
- PETKİM A.Ş., (2008) Faaliyet Raporu, http://www.petkim.com.tr/pdf/yillik_rapor/petkim_faaliyet_raporu_2009.pdf (13.04.2011)
- PİGEM (2003). *2003 Yılı Petrol Faaliyetleri*, Ankara: T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, www.pigm.gov.tr
- Rafaela Dios-Palomares, José M. Martínez-Paz (2011), "Technical, quality and environmental efficiency of the olive oil industry", *Food Policy* 36, 526-534
- Soysal, C., (2003). *Rekabet Perspektifinden Türkiye Akaryakıt Sektörü*, Ankara: Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi.
- Susiluoto, I. ve Loikkanen H. (2001): *The Economic Efficiency of Finnish Regions 1988-1999, an Application of the DEA Method*. Paper presented at the 41st Congress of the European Regional Science Association, Zagreb, Croatia
- Toshiyuki Sueyosh (2000), *Stochastic DEA for restructure strategy: an application to a Japanese petroleum company*", *Omega* 28, 385-398
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı, (2007-2013)*, Ankara
- TPAO, "Türkiye'de Petrol Faaliyetleri ve TPAO, Petrol-İş Yayınları, No:106, Temmuz 2007, Ankara
- Üçdoğruk, Şenay, Akın Fahamet ve Emeç Hamdi (2001), "Türkiye Hanehalkı Eğlence Kültür Harcamalarında Tobit Modelin Kullanımı", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3.

**İŞ ÖRGÜTLERİNİN İŞ AHLAKI YAKLAŞIMLARININ İNCELENMESİ:
TÜRKİYE İŞADAMLARI VE SANAYİCİLERİ KONFEDERASYONU ÖRNEĞİ**

Arş. Gör. Süleyman AĞRAŞ

suleyman.agras@duzce.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Muammer MESCİ

muammermesci@duzce.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Seyda FAİKOĞLU

seydafaikoglu@duzce.edu.tr

Düzce Üniversitesi, Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

Özet

Bu araştırmanın amacı, iş dünyasının faaliyet ve yatırımlarında aktif bir rol oynayan sivil toplum kuruluşlarından iş örgütlerinin iş ahlakı konusuna ilişkin yaklaşım ve uygulamalarını değerlendirmektir. Çalışmanın yöntemi nitel araştırma tasarımlarından örnek olay yöntemine dayanmaktadır. Çalışma kapsamında Türkiye'deki büyük ölçekli bir iş örgütlenmesi olan Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Konfederasyonu (TUSKON) örnek birim olarak seçilmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tekniği tercih edilmiştir. Doküman incelemesi kapsamında araştırmanın verileri kuruluşun web sitesinde yayınladığı bilgiler, yayınladığı raporlar ve üst kademe yöneticilerinin basına verdiği demeçler ve kuruluşla ilgili yapılan basın haberlerine ulaşılarak elde edilmiş ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda kuruluşun iş ahlakı konusuna yönelik yaklaşımı 8 boyutta ele alınmıştır. Ulaşılan bulgular kuruluşun uluslararası rekabet, küreselleşme ve ekonomik kalkınma boyutlarında aktif bir süreç izlediğini göstermiştir. Bu bulgular, kuruluşun serbest pazar ekonomisi ve tam rekabet piyasasının ekonomik hayatın düzenleyici unsurları olduğunu benimsediğini göstermektedir. Ulaşılan sonuçlar, iş örgütünün her alanda özellikle dış ticaret ve ihracatın önemine dikkat çektiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Örgütleri, İş Ahlakı, TUSKON.

**EXAMINING THE APPROACHES OF BUSINESS ORGANIZATIONS TO
BUSINESS MORAL: THE CASE OF TURKISH CONFEDERATION OF
BUSINESSMEN AND INDUSTRIALISTS**

Abstract

The purpose of this research is to examine the approaches of business organizations to business moral as they are Non-Governmental Organizations and have an active role in investments and operations of business world. The method of the study is based on case study in the context of qualitative research methods. In the context of the study the Turkish Confederation of Businessmen and Industrialists (TUSKON) that is a large business organization is selected as the example of analyze unit. Document analyze technique was preferred to collect data in the study. In this context, data that was put on web

page of the organization, its published reports, the speeches of top management and news that published in local and foreign media were collected and content analyze conducted to them. At the end of the study the approach of the organization to Business Moral has been handled in 8 dimensions. The reached findings indicated that the organization has an active role in international competition, globalization and economic reconstruction. These findings, indicates that the organization internalized the conditions of free market economy and perfect competition that are the regulator of economic life. In this point conclusions show that the organization takes the attention to external commerce and export in every area.

Keywords: Business Organizations, Business Moral, TUSKON.

1. Giriş

İş dünyasındaki rekabet yerel ölçekten küresel ölçeğe taşındıkça işletmeler yapısal değişimlerin yanı sıra sosyal değişimlerle de karşı karşıya kalmaktadırlar. İşletmeler faaliyet ve süreçlerini küresel boyutlara entegre ederken rekabetin yeni koşullarını karşılamada anlayış ve felsefelerini de yeniden yapılandırmaktadırlar. İşletmelerin sosyal anlamda yaşadıkları değişimler özellikle iş yaşamının düzenlenmesindeki rolü ile ön plana çıkan iş ahlakı konusunda ortaya çıkmaktadır.

İş ahlakı konusu işletmelerin hem içsel süreçlerindeki yaklaşım ve uygulamalarında hem de çevreleri ile olan ilişkilerinde üzerinde durulması gereken bir konudur. İşletmelerin nasıl rekabet edecekleri, diğer kurum ve kuruluşlarla nasıl bir etkileşim içinde olacakları, ulusal ve uluslararasıkonjunktürde kendilerini nasıl konumlayacakları gibi konular onların iş ahlakı ile ilgili temel yaklaşımlarını oluşturmaktadır. Bununla beraber günümüzde işletmeler tek başlarına hareket etmemekte çeşitli iş birlikleri stratejik ortaklıklar, şebeke yapılar oluşturdukları gibi faaliyetlerini daha kapsamlı ve sürdürülebilir kılmak için farklı örgütlenmelere yönelmektedirler. Bu örgütlenmeler dernek, birlik ve federasyon gibi farklı şekillerde olabilmektedir. Sonuç itibariyle bu eğilimin bir sonucu olarak işletmelerin birleşiminden oluşan ve iş hayatını etkileyen büyük kuruluşlar ortaya çıkmaktadır.

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyadaki küreselleşme hareketiyle birlikte ulus bilinci yeniden yapılanarak devletin egemenlik alanı ulus-üstü ve ulus-altı kurumlar tarafından kısıtlanmaya başlamıştır. Sivil Toplum Kuruluşları bu süreçte ulus-altı kurumlar olarak görünmektedir(Karaarslan ve diğ., 2009). Türkiye’de de devlet

otoritesinin yanı sıra Türkiye’deki mikro ve makroekonomik dengelere yön veren çeşitli ölçek ve sınırlarda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri bulunmaktadır. Bu noktada sivil toplum örgütleri olarak iş örgütlenmeleri işletmelerin ulusal düzeyde faaliyetlerini etkinlikle gerçekleştirmelerine yönelik olarak çalışırken uluslararası düzeyde de diğer ülkelerle olan ilişkilerinde de yol gösterici olmaktadır.

Avrupa Birliği’ne uyum sürecinin de etkisiyle gelişen sivil toplum anlayışı, bu dernekleri, onları daha güçlü temsil edebilecek üst yapılanmalarda bir araya gelme ihtiyacını meydana getirmiştir. Bu gelişme dernekleri federasyonlaşma sürecine götürmüş ve böylece Türkiye’nin coğrafi dağılımı doğrultusunda Marmara, Ege, Karadeniz, Akdeniz, İç Anadolu ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bir araya gelen işadamları bütünleşerek federasyonlar oluşturmuştur(Tuskon, 2009). Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Konfederasyonunun (TUSKON) bu çerçevede bölgesel düzeyde kurulan federasyonlar ve iş adamları derneklerinin bir çatı altında toplanması ile kurulan makro ölçekli bir iş örgütlenmesidir.

Bu çalışma iş dünyasına yön veren ve iş dünyasının gelişimi ve farklılaşması ile farklı bir yapıya bürünen sivil toplum kuruluşlarının iş ahlakı konusundaki yaklaşımını ortaya koymak üzere tasarlanmıştır. Çalışma kapsamında ilk olarak iş ahlakı kavramı ve işletmeler açısından önemi irdelenmiştir. Daha sonra sivil toplum kuruluşları içerisinde iş örgütleri ve iş yaşamındaki rolleri ele alınmıştır. Çalışmada örnek olay yönetimi tercih edildiğinden Türkiye’deki büyük iş örgütlenmelerini çatısı altında toplayan Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Konfederasyonunun (TUSKON) iş ahlakı konusundaki yaklaşımı ele alınmıştır. Kuruluşun iş ahlakı konusuna yaklaşımı sekiz ana başlık altında ele alınmıştır. Bunlar, iş ahlakı ve evrensel ahlak ilkeleri, küreselleşme, işletmeler arası rekabet, uluslararası ticaret ve rekabet, ekonomik kalkınma, iş gören ve işveren piyasası ilişkileri ve üretim ve tüketim konularıdır.

Çalışmanın sonuçları TUSKON’un özellikle uluslararası ticaret, küreselleşme ve ekonomik kalkınma konularında aktif bir süreç izlediğini göstermektedir. Ayrıca kuruluş olarak iş ahlakı ilkelerine uygun hareket etme eğilimi kapsamında ayrımcılık yapmama, üretimi pazara yayma, bilgi tecrübe ve deneyimleri üyeleri ile paylaşma gibi konular üzerinde durduğu saptanmıştır.

2. İş Ahlakı

İş ahlakı, 1980'lerin sonundan itibaren gündeme gelen bir konu olmuş ve giderek de önem kazanmaya başlamıştır. İş ahlakının bu kadar önem kazanmasındaki en önemli etken olarak dünyanın giderek tek bir pazar hâline gelmesi gösterilmektedir(Schaltegger ve Torgler, 2009).

Son otuz yılda sosyal sorumluluk ve iş ahlakı çeşitli nedenlere bağlı olarak giderek önem kazanmıştır. Bu nedenlerin ilki, işletmelerin ahlaka uygun olarak iş görmeleri için kamu baskısıyla gelişen sosyal sorumluluk anlayışıdır. İkinci neden ise iyi ahlakın iyi işle özdeş olduğunun fark edilmesidir. Çünkü ahlaki karar verme, kâr üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilir. İş ahlakı bilgisi, ahlaki sorunlara yönelik uygun çözümleri saptamak ve uygun stratejileri seçmek için gerekli olmaktadır. Üçüncü neden, yöneticiler için ahlak ve iş yaşamı konusundaki tartışmaların bir tehdit veya zayıflık olarak değil, günümüz endüstrilerinin mükemmellik ve yüksek kaliteye ulaşma çabalarının doğal bir uzantısı şeklinde algılanmasıdır. Günümüzde çok sayıda başarılı şirket, iş ahlakını stratejik bir yönetim sorunu olarak görmektedir. Onu kalite, müşteri hizmeti ve mükemmellik stratejileriyle ilişkilendirme eğilimindedir. Dördüncü neden, çeşitli çıkar gruplarının menfaatlerini dengeleme gereksinimi olmaktadır. Çünkü iş ahlakı, bireysel özgürlük, serbest piyasa çıkar gruplarına karşı sorumluluk gibi değerler üzerine inşa edilmektedir.(Emhan, 2007).

İş ahlakı, belli bir alanda işin yürütümü ve uygulanması sırasında yararlı görülen kurallar ve davranış şekilleri (Akbulut 2000: 4) olarak tanımlanabileceği gibi, bütün iş ilişkilerinde dürüstlüğü, güvenin, saygının ön plana çıkarılması ve adil davranılması olarak da ifade edilebilmektedir. Genel anlamda iş ahlakını, genel ahlak kurallarının iş yaşamında uygulanması şeklinde tanımlamak mümkündür(Gök, 2008).İş ahlakı, is dünyasındaki davranışlara yol gösteren ahlaki ilkeler ve standartları kapsamakta doğru ve haklı olmayı esas alan, kanun ve düzenlemelerle itaatin daha ötesine giden bir davranış kuralları bütünüdür. İş ahlakı, uygulamalı bir ahlak bilgisidir ve iş hayatında karşılaşılan tüm ahlaki sorunları inceler. Bu sorunlar, çalışanların kendi arasında ya da çalışanlarla yöneticiler arasında olabileceği gibi, kurum ve çevresi arasında da olabilir(Sığrı, 2006).

İş ahlakı, tüm işletmeler ve çalışanlar için geçerli olan ve işletmelerin sosyal sorumluluğu çerçevesinde ortaya konulan bir kavramdır. Genel olarak iş ahlakı; bütün ekonomik faaliyetlerde dürüstlük, güven, saygı ve hakça davranmayı ilke edinmek ve çevreyle temas halinde bulunurken aynı çevreyi paylaşan topluma destek olmakla ilgilidir.(Kayar, 2005).

Hitt ve Collins (2007)'e göre ise iş ahlakı, paydaşlar tarafından belirlenen genellikle ahlaki özellikleri taşıyan bir firmanın faaliyet ve aksiyonları ile ilgili standartlar olarak düşünülebilir. Bununla birlikte iş ahlakı, karmaşık ahlak çıkmazlarını inceleme ve çözmede ahlaki kuralları uygulama sanat ve disiplini olarak ta algılanmaktadır. Bu nedenle işletme faaliyetlerinde; “Ne doğru, ne yanlış?”, “Ne iyi, ne kötü?” sorularını sorar(Şahin ve Demir, 2000).

Uzel (2006;167-176)'ya göre iş ahlakının net bir şekilde tanımlanabilmesi için, yukarıdaki sorulara ek olarak öncelikle şu konuların açığa çıkarılması gerekmektedir;

- Değerler (codes of ethics) ve ilkeler,
- Ahlaki (morally) doğru davranışlar,
- Doğruluk (integrity), durumlar.

İş ahlakı normatif ve betimleyici iş ahlakı olarak ikiye ayrılmaktadır. Normatif iş ahlakı, iş ahlakına uygun davranışların neler olması gerektiği konusunu inceler ve iş ahlakı ilkelerinin belirlenmesi üzerine çalışır. Normatif iş ahlakı, ne yapılmalı ne yapılmamalı sorusuna cevap arar. Betimleyici iş ahlakı ise iş dünyasında var olan ahlaki sorunları ortaya çıkarmak ve bu konudaki tutum ve davranışları belirleme konuları üzerinde yoğunlaşır. Genelde davranış bilimlerinin yöntemlerini kullanır(İKMD, 2010).

İş ahlâkının üç temel alanı mevcuttur. Bunlar; Çalışma Ahlâkı, Meslek Ahlâkı Ve Kurumsal Ahlâktır. Çalışma ahlâkı, çalışmaya ve işe karşı geliştirilen kişisel tutum ve davranışlardır. Meslek ahlâkı, belli bir meslek mensuplarının uyması gereken ahlak ilkelerini ifade etmektedir. Bu ilkeler genellikle toplumsal kültür ve değerlerden bağımsızdır. Kurumsal ahlâk, bir kurumun sahip olduğu ahlâkî normlar, değerler, eğilimler ve ilkeler bütünüdür. Kişi, kurum ve kuruluşların bu üç temel ahlâk kurallarını

benimsemeleri hem toplumsal yaşamın hem de iş yaşamının devamlılığı için vazgeçilmez bir şarttır (İzafet, 2009).

İş Ahlakı, işletme davranışlarını yönlendiren, çoğu kez yazılı olarak tanımlanmamış ancak toplum tarafından genel kabul görmüş değerlere uyma zorunluluğudur (Demir ve Songür, 1999). İş ahlakı genel olarak, “Ekonomik faaliyetleri yürütürken dürüst, güvenilir, saygılı, adaletli davranmayı ilke edinmek ve topluma destek olacak şekilde hareket etmektir” diye tanımlanabilmektedir. İş ahlakı genellikle özel teşebbüslerin mal ve hizmet üretiminde ve satışında ahlaki davranmalarının önemi üzerinde durmaktadır. İş ahlakı aynı zamanda “şirket ahlakı”, “firma ahlakı” “işletme ahlakı”, “ticaret ahlakı” ve gibi adlar ile de tanımlanmaktadır (Aktan, 2009).

İş ahlâkı davranışının kısa dönemde irrasyonel gibi gözükken sonuçları, uzun dönemde hem bireyin, hem de toplumun yararına sonuçlar doğurur niteliktedir (Demir ve Songür, 1999). Örgütsel yapılarını iş ahlâkı normlarına dayandıran firmaların güvenilirlik düzeyleri yükselmekte, kurumsallaşmaları kısa zamanda gerçekleşmekte, ürünlerinin tercih potansiyeli yükselmekte, geniş ve sürekli bir müşteri tabanı bulabilmekte ve sonuç olarak yüksek bir rekabet gücüne kavuşabilmektedirler (İlhan, 2009).

Bununla birlikte iş ahlakını, toplumun sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, hukuki vb. değerler bütünü dışında ve onlardan bağımsız, ayrı bir statü veya kategori olarak ele almak mümkün değildir. Bir eylemin etik açıdan konumunu ortak toplumsal bakış açısı belirlemektedir. Bir başka ifadeyle, spesifik bir davranışın etiğe uygun olup olmadığı, yalnızca bireylerin kişisel etik ve değerleri tarafından değil, kitle iletişim, çıkar grupları ve örgütleri de içine alan toplum tarafından belirlenmektedir (Kirel, 2000: 4). Toplumun bu belirleyiciliği, hiç kuskusuz, iş dünyasının sergilediği eylemlerin etik karşısındaki konumlanışı için de geçerlidir. Bu nedenle iş dünyasının, uygulamalarında toplum tarafından genel kabul gören ahlaki ilkeleri referans alması, iş dünyası için toplumsal meşruiyetin temelini oluşturur. Firmaların, devletle ve rakipleriyle olan ilişkilerini belli ahlaki standartlara dayandırmaları da güvenilir bir toplumsal imaj edinmenin temel koşulları arasında yer almaktadır.

3. İş Örgütleri ve İş Yaşamındaki Roller

İş örgütleri sivil toplum kuruluşları olarak iş hayatında işletmeleri veya işletmeler topluluğunu temsil eden kuruluşlardır. İşveren örgütleri toplumda sivil toplum kuruluşlarının bir türü (STK) olarak faaliyet göstermektedirler. İşveren örgütleri STK olarak faaliyet kurulmaları ve faaliyet göstermeli bakımından STK'arın amaçları ve özellikleri hakkında bir değerlendirmede bulunulması gerekmektedir.

Sivil toplum Kuruluşları vatandaşları ortak bir amaç için bir araya getiren çevre ve insan hakları örgütleri, tüketici dernekleri, yardım ve eğitim örgütleri gibi yapılarıdır. STK'nen önemli işlevi, "sivil toplum'un ulusal devlet karşısında sesini duyurmasına hizmet ederek yurttaşlık bilincinin oluşturulmasını sağlamaktır." Türkiye'de sivil toplum, siyasi partileri, vakıfları, dernekleri, sanayi ve ticaret odalarını, meslek örgütlerini, üniversiteleri, sendikaları, farklı platform ve yurttaş girişimlerini içine almaktadır(Karaarslan ve diğ., 2009). Bunun yanı sıra STK'lar, birçok ülkede, devletin rolünün değişmesi, artan refah, demografik ve kültüreldeğişiklikler ve genişleyen sosyal refah kanunu ile beslenerek ortaya çıkan son otuz yılın bir ürünüdürler(Bektaş ve Yılmaz, 2009). STK'nın rolleri ile ilgili bazı çalışmalarda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Örneğin; Göksel ve Güneş (2005;70) çalışmalarında Türkiye'nin Avrupa Birliğine (AB) uyum sürecinde sivil toplum kuruluşlarının oynadığı rolleri belirlemeye yönelik bulgular sunmuşlardır. Çalışma, Türkiye'de demokratik koşulların gelişmesiyle sivil toplum kuruluşlarının sayısının arttığını ve Türkiye'nin AB uyum sürecinde önemli bir rol üstlendiklerini ortaya koymuştur. Bu rol AB ülkelerinin Türkiye'den beklentilerinin toplum üzerindeki etkilerini tartışmak ve toplumun hassasiyetlerini ön plana çıkarmak, Türkiye'nin üyeliği ile ilgili gelen negatif eleştirilere karşılık verme şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Heintz (2006;3) da "*Sivil Toplum Kuruluşlarının Modern Toplumda Oynadıkları Roller ve Giderek Bağmlılaştan Dünya*" adlı çalışmasında STK'nın üç temel işlevini şu şekilde belirtmektedir;

- Toplumun kendisini organize etme olanağını sağlamak,
- Özel sektör ve devlet arasında temel bir etkileşim alanı oluşturmak ve

- Kamu ya da özel sektörün tek başına gerçekleştiremeyeceği deneyimi ve sosyal değişimi mümkün kılmaktır.

Bu üç rol açısından iş örgütlerinin rolleri değerlendirildiğinde iş örgütlerinin, işletmelerin organize olmalarını sağlaması, özel sektör ve devlet arasında bir etkileşim alanı oluşturması ve sosyal değişimin yanı sıra ekonomik değişimin de öncülüğünü yapması bakımından önemli roller üstlendikleri söylenebilir. Bununla birlikte Heintz (2006;5) yukarıda belirtilen üç rolün yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının dünyanın birbirine daha fazla bağımlı olmasını artırma yönünde önemli bir rol üstlendiklerini belirtmektedir. Özellikle küresel boyuttaki sivil toplum kuruluşları, özellikle ekonomik sınırların ortadan kalkması ve bilginin hızlı yayılabilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Gelinen noktada diğer STK'lar olarak iş örgütlenmeleri de küreselleşen dünyanın bağımlılığının artmasında aktif bir güç olarak görünmektedir. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) Dünya Ticaret Örgütü gibi küresel iş örgütlenmeleri bu açıdan belirgin örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

STK'lar gerek devlet gerekse şirketlerle doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çalışmakta ve şirket davranışlarının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bunun sonucunda şirketlerin özellikle sosyal, ahlaki ve çevresel sorumlulukları ile ilgili davranışları etkilendiği gibi şirketler, bir STK ya (ör. Bir işveren örgütü) üye olmakla rekabet avantajını arttırmakta toplum nezdindeki algısını ve tanınmışlığını geliştirmekte ve bazı durumlarda performansını yükseltmektedir (Dahan ve diğ, 2008).

Türkiye'de STK olarak işlev gören işveren örgütlenmeleri bölgesel ve ulusal düzeyde olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Ulusal düzeydeki iş örgütlenmeleri içerisinde, başlıca olarak TÜSİAD, MÜSİAD, ASKON, İGİAD ve TUSKON gibi örgütlenmeler yer almaktadır. İşveren örgütlerinin iş yaşamındaki rolleri içerisinde Mesleki ve teknik yönden üyeler arasında işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak (Bektaş ve Yılmaz, 2009) ve Türkiye'nin Avrupa birliğine uyum sürecinde toplumun sesini yansıtmak (Gökselve Güneş, 2005) yer almaktadır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacı, iş dünyasında etkin rol oynayan işveren örgütlerinin iş ahlakı konusundaki yaklaşımlarının irdelenmesidir. İşveren örgütleri, iş dünyasının yatırım faaliyetlerinde, uluslararası ilişkilerde ve ekonomik konjonktürün şekillenmesinde kilit rol oynamaktadırlar. Araştırma kapsamında Türkiye İş Adamları ve Sanayicileri Konfederasyonu'nun (Tuskon) iş ahlakı kapsamındaki konulara bakış açıları değerlendirilmiştir. Araştırmada TUSKON'un iş ahlakı konusundaki yaklaşımı şu başlıklar altında değerlendirilmiştir;

- İş ahlakı ve evrensel ahlak ilkeleri,
- Küreselleşme Olgusu,
- İşletmeler arası rekabet,
- İş gören ve işveren piyasası arasındaki ilişkiler,
- Uluslararası ticaret ve rekabet konusu,
- AB ve ABD ilişkileri,
- Üretim ve tüketim konusu,
- Ekonomik kalkınma

Araştırmanın amacı kapsamında yukarıda sıralanan boyutlar iş ahlakı konuları çerçevesinde olduğundan kurumun bu konulara yaklaşımı iş ahlakı konusundaki görüş ve davranışlarını gösterecektir. İş ahlakı ve evrensel ahlak ilkeleri ile ilgili yaklaşımlar kurumun iş ahlakına verdiği önemi ifade etmektedir. Küreselleşme, rekabet, AB ilişkileri kurumun Pazar koşulları ile ilgili yaklaşımını ortaya koyacaktır. İş gören ve işveren piyasası arasındaki ilişkiler, üretim ve tüketim ve ekonomik kalkınma konuları kurumun özellikle adalet ve paylaşım ile ilgili yaklaşımını temsil edecektir.

Araştırmanın yöntemi niteliksel araştırma yöntemlerinden örnek olay yöntemine dayanmaktadır. Örnek olay çalışmaları bir olayı meydana getiren ayrıntıları tanımlamak ve görmek, bir olaya ilişkin olası açıklamaları geliştirmek ve bir olayı değerlendirmek amacıyla yürütülen çalışmalardır (Büyüköztürk ve diğ., 2012). Bu çalışmada örnek olay yöntemi tek bir olgu (iş ahlakı yaklaşımı) ve tek birim (Tuskon) temel alınarak yürütülmüştür. Araştırmanın verileri veri toplama tekniği olarak yalnızca doküman incelemesi tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Bu kapsamda incelenen

dokümanlarda Tuskon'nun resmi web sitesindeki bilgiler, kurum üst yönetiminin açıklamaları ve kurumla ilgili basında yer alan haberler temel alınmıştır. Bunun yanı sıra daha ayrıntılı değerlendirme yapabilmek amacıyla kurumdan bir üst düzey bir yetkili ile görüşme talebinde bulunulmuş ancak görüşme isteği kabul edilmediğinden araştırma Elde edilen kaynaklarda basında Tuskon'un gerçekleştirdiği faaliyet ve organizasyonların yanı sıra Tuskon Başkanı ve yönetim kurulu üyeleri ve üye kuruluşların temsilcilerinin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen dokümanlara içerik analizi yapılarak kurumun iş ahlakı ile ilgili yaklaşımı ortaya konulmuştur.

5. Bulgular

Araştırma bulgularının sunulmasında ilk olarak TUSKON'la ilgili genel bilgilere yer verilmesinde yarar bulunmaktadır. Kurumla ilgili bilgilere yer verildikten sonra kurumun iş ahlakı konularına yaklaşımı ile ilgili bulgular sunulacaktır.

5.1. Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Konfederasyonu (TUSKON)'la İlgili Bulgular

Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON), Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmak üzere hizmet veren işadamları derneklerinin çatı organizasyonu olarak faaliyet gösteren bir iş örgütlenmesidir. Ülke çapında yayılmış 7 ayrı bölgesel iş dünyası federasyonunun ve 120 iş adamı derneğinin oluşturduğu TUSKON, 2005 yılında İstanbul'da kurulmuştur. TUSKON bünyesinde, Türkiye genelinde, 80 ilde 151 işadamı derneği faaliyet göstermektedir (Tuskon, 2009). TUSKON bünyesinde faaliyet gösteren bazı üye dernek ve federasyonlar şunlardır:

- Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Federasyonu (GÜNSİAF),
- Osmaniye Genç İşadamları Derneği (OGİAD),
- Aktif İşadamları ve Sanayiciler Derneği (AKTİSAD),
- Ankara İşadamları ve Sanayicileri Derneği (ANKİSAD),
- Amasya Yeşilirmak Sanayici ve İşadamları Derneği (YESİAD),
- Anadolu Girişimci İşadamları Derneği (AGİD),
- Karadeniz Sanayici ve İşadamları Dernekleri Federasyonu (KASİF)
- İzmir Genç İş Adamları Derneği İGİD,

- Hür Sanayici ve İşadamları Derneği (HÜRSİAD)

Görüldüğü üzere TUSKON diğer iş örgütlenmelerinden farklı olarak bölgesel düzeyde kurulan iş örgütlenmelerinin toplamının aynı çatı altında birleştiği bir sivil toplum kuruluşudur. TUSKON ulusal düzeyde birçok dernek ve konfederasyonu kendi çatısı altında topladığı gibi uluslararası düzeyde de bazı iş ortaklıklarında bulunmaktadır. Bu uluslararası iş ortaklıkları içerisinde(Tuskon, 2009);

- Türkiye Bangladeş Ticaret ve Sanayi Odası (GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ)
- Türk ve Kamerunlu İşadamları Derneği – TURCABA (KAMERUN)
- Pakturk (Pakistan-Türk) İşadamları Derneği (PAKİSTAN)
- Sırbistan Uluslararası Ticaret Derneği (SİRBİSTAN) yer almaktadır.

Ulusal ve uluslararası boyutta geniş bir faaliyet alanına sahip olan TUSKON'un gerçekleştirdiği faaliyet ve organizasyonlardaki temel amaçları şunlardır(Tuskon (2009).

- İş dünyasına yönelik potansiyelleri değerlendirerek, işletmelerin kendilerini geliştirmelerine yönelik hedefler oluşturmak,
- İş dünyasının sesi olarak, ekonomi politikalarının oluşturulmasına katkıda bulunmak, ülke sorunlarına yapıcı anlayışla yaklaşarak, alternatif çözümler üretmek,
- Tüm dünyadaki ekonomik gelişmeleri takip ederek, global iletişim ağını açık tutmayı ve iş adamlarının dünya ile entegrasyonunu sağlamak,
- Aile şirketlerinin kurumsallaşmasına yönelik yöntemleri göstermek,
- İşadamlarının, gerek ulusal gerek uluslararası arenada iş yaparken ihtiyaç duyabileceği bilgi, tecrübe ve ilişkileri paylaşmak,
- Temel pazarların yanı sıra gelişen pazarları inceleyerek, Türkiye ekonomisinin gelişimine katkı sağlayacak potansiyel ülke ve sektörleri analiz etmek ve
- Üyelerinin hizmet veya bilgi ihtiyacını hızlı, sıkıntısız ve dolaysız yoldan, konunun uzmanlarıyla değerlendirerek gidermektir.

TUSKON bünyesindeki üyeler hemen her alanda faaliyet göstermektedir. Bu alanlar ambalaj sanayinden ilaç sanayine mermerden, sigortacılık ve turizm alanlarına kadar geniş bir sektör yelpazesinde bulunmaktadır. Aşağıdaki alanlarda faaliyet gösteren işletmeler TUSKON üyeliği altında bulunmaktadır.

Tablo 1: TUSKON Üyelerinin Faaliyet Alanları

Sanayi Alanı	Hizmet Alanı
Ambalaj Sanayi	Taşımacılık
Ayakkabı Sanayi	Müteahhitlik Hizmetleri
Demir Çelik, Demir Dışı Metaller Sanayi	Turizm
Deri ve Deri Ürünleri Sanayii	Bankacılık
Elektrik ve Elektronik	Finans
İlaç Sanayi	Sigortacılık
İletişim ve Otomasyon Sanayii Kimya Sanayi	
Konfeksiyon ve Hazır Giyim Sanayi	
Kuyumculuk ve Mücevherat Sanayi	
Madencilik	
Makine ve İmalat	
Mobilya ve Ağaç/Orman Sanayi	
Mermer Sanayi	
Otomotiv ve Otomotiv Yan Sanayi	
Sağlık Gereçleri	
Tarım ve İşlenmiş Tarım Ürünleri Sanayi	
Tekstil Sanayi	
Toprak, Cam ve Seramik Sanayi	

Türkiye ekonomisinin her sektöründen ve her ölçekten şirketleri bünyesine alan TUSKON 2005 yılında kurulmasından bu yana üyelerinin dünya çapında faaliyet gösterebilmelerini sağlamak amacıyla birçok organizasyonun öncülüğünü yapmıştır. Bunların başında;

- Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü (3 kez)
- Türkiye-Avrasya Dış Ticaret Köprüsü (2 kez) ve
- Türkiye-Pasifik Dış Ticaret Köprüsü gelmektedir.

TUSKON bu organizasyonların yanı sıra ayrıca üyelerinin talepleri doğrultusunda Türkiye-Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Dış Ticaret Köprüsünü” eklemiş ve Türkiye-Brezilya Ticaret ve Yatırım Forumu düzenlemiştir. Kurumun buradaki temel odak noktası üyelerinin küresel düşünen ve tüm dünyayı faaliyet alanı gören konumda olmalarını sağlamaktır**.

**Tuskon (2009). “ Başkanın Mesajı: Oyun Alanımız Bütün Dünya”www.tuskon.org. (Erişim: 12.11.2009).

TUSKON ayrıca Rusya İş Adamları ve Sanayiciler Birliği (RSPP) ile iş birliği anlaşması imzalayarak Avrupa'ya Doğudan girmeye yönelik bir adım atmıştır. Bu işbirliği anlaşmasıyla Rusya ile ticaret hacminin artırılması ve Türk iş adamlarının Rusya'da ön plana çıkacak sanayi yatırımlarından pay alması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra Brüksel'de temsilcilik açarak Avrupa'daki faaliyetlerini arttırmak eğilimindedir.

5.2. Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Konfederasyonu (TUSKON)'un İş Ahlakı Yaklaşımı ile İlgili Bulgular

Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Konfederasyonu ile ilgili bu genel bilgilerden sonra kurumun iş ahlakı ile ilgili yaklaşımını ortaya koymak üzere Tablo 1 de araştırmanın bulguları olarak sunulmuştur.

Araştırma bulgularının sunumunda çapraz tablo oluşturulmuştur. TUSKON'un iş ahlakı ve faaliyet alanları ile ilgili yaklaşımı ile ilgili bulgularda TUSKON yönetim kurulu başkanının verdiği demeçler, konfederasyona bağlı üye federasyon başkanlarının TUSKON'la ilgili görüşleri ve TUSKON la ilgili basında yer alan haberler kaynak olarak alınmıştır.

Tablo 2: Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Konfederasyonu İş Örgütünün İş Ahlakına Yaklaşımı ile İlgili Bulgular

İŞ AHLAKI BOYUTLARI	TUSKON'UN YAKLAŞIMI
İş Ahlakı ve Evrensel Ahlak İlkeleri	<ul style="list-style-type: none"> • Şeffaf bir anlayışla çalışmalarını sürdürmeyi ilke edinen TUSKON, çalışkan, dürüst, güvenilir ve sosyal sorumluluk bilincine sahip işadamları ve onların kuruluşlarını üye olarak kabul etmeyi benimsemiştir. • Şeffaf bir anlayışla çalışmalarını sürdürmeyi ilke edinen TUSKON, ulusal ve evrensel hukuk normlarına saygılı olmayı önemserken, sürdürülebilir ve çevreye saygılı bir büyüme modelinin değerine inanmaktadır. • Tuskon'a üyelik konusunda ölçek, siyasi görüş, dünya görüşü ve ideolojik ayrımın yapılmaması, • Etik değerlere bağlı ve geçmişinde karanlık noktaları olmayan şirketlerin kurum çatısında olmasının istenilmesi,
Küreselleşme Olgusu	<ul style="list-style-type: none"> • Türk işletmelerini ve girişimcilerini, global iş dünyasının bir parçası haline getirmek, • Tüm dünyadaki ekonomik gelişmeleri takip ederek, global iletişim ağını açık tutmayı ve iş adamlarımızın dünya ile entegrasyonunu sağlamak, • Küreselleşme olgusunun kurumda “oyun alanımız bütün dünya” olarak yansıtılması, • Türk iş adamlarının farklı kıta ve devletlerdeki iş adamları ile buluşturmak ve iş birliğine dayalı bir zemin oluşturmak.

İşletmeler Arası Rekabet	<ul style="list-style-type: none"> • İşletmeler arasında haksız rekabete yol açacak durumlardan kaçınılmalıdır. (Örnek: 2009 açıklanan ekonomik teşvik paketinde eski yatırımların da faydalanabilmesi ve hemen hemen tüm sektörlerle mali destek sağlanması haksız rekabeti ortadan kaldırma niteliğindedir) • Ülke ve işletmeler olarak uluslararası rekabet edebilirliğin koşulu dünyaya açılmaktır.
İş Gören ve İşveren Piyasası İlişkileri	<ul style="list-style-type: none"> • Krizde işçi çıkarmayan firmalara işsizlik fonundan destek verilmesi gerektiği, SSK ve vergi indirimleri yoluyla istihdamın sürekliliğinin artırılmasının önemi, • Dış ticaret köprüleri ile üretim ve istihdamın artırılmasının hedeflendiği, • Yabancı sermayenin teşvik edilmesi ve bu sayede istihdamın artırılması, • İşverenlerin (derneklerin ve iş adamlarının) vizyonu ve gündeminin olması gerektiği, • İşçilik maliyetlerinin yüksekliği uluslararası rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir.
Uluslararası Ticaret ve Rekabet	<ul style="list-style-type: none"> • Temel pazarların yanı sıra gelişen pazarları inceleyerek, Türkiye ekonomisinin gelişimine katkı sağlayacak potansiyel ülke ve sektörleri analiz etmek, • Yabancı yatırımcıların ülkemize çekilmesine yönelik çaba göstermek ve yerli işadamlarının, ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri doğru adreslere ve ürünlerini satabilecekleri doğru pazarlara yönlendirmek, • Türk iş adamlarının bir ayağı Anadolu iken diğer ayağı pergel gibi tüm dünyada dolaşmalı, • Dış ticaret ve ihracat artırılmalı, • Türk iş adamlarının dünya pazarlarına açılmalarının sürekli teşvik edilmesi, • 100 milyar dolarlık ihracat hedefinin konulması, • Ülke ve işletmeler olarak uluslararası rekabet edebilirliğin koşulu dünyaya açılmaktır. • İşçilik ve hammadde maliyetlerinin düşük olduğu ülke ve sektörlerle yönelmesi,
AB ve ABD İlişkileri	<ul style="list-style-type: none"> • Avrupa'daki yatırımlarda ve faaliyetlerde aktif rol almak, AB kurumları ile daha sıkı ilişki kurmak, Avrupalı şirketlerle işbirliğini geliştirmek ve AB sürecine katkıda bulunmak amacıyla Bürükselde temsilciliğin açılması, • Sırbistan'dan 17 kişilik iş adamı heyetinin düzenlenen organizasyonlar sonucu İzmirli iş adamları ile görüşülerek Sırbistan'dan pazarından pay alınmaya çalışılması, • AB süreci, hızlandırılan özelleştirme çalışmaları ve yapısal reformlar Türkiye ekonomisinin dünyanın en büyük 20 ekonomisi arasında yer almasını sağlaması, • Tuskon'un kendisine bağlı üye dernek ve konfederasyon üyelerinin genel sekreterlerine proje yönetimi ve Avrupa Birliği (AB) Projeleri konularında seminer vermesi, • ABD ile olan ticaret ilişkilerinin artırılması amacıyla Washington da temsilciliğin açılması ve düşük düzeyde bulunan ticaret ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla temaslarda bulunulması.
Üretim ve Tüketim Konusu	<ul style="list-style-type: none"> • İç piyasada daralma, imalat fazlalığı ve satışıdaki müşteri kaybı dış pazarlara açılmayı gerektirmektedir. • Müşteri odaklı mal ve hizmet üretmen işletmeler ayakta kalır, müşteriye özen gösterilmesi, ihtiyaç ve beklentilerinin tatmin edilmesi, • Türk özel sektörü, ulusal pazarlarda arz fazlalığına yol açacak derecede yatırım yapmaktadır. İç pazardaki arz fazlalığı dış pazarlara yönlendirilmesi gerekmektedir. • Türkiye'de üretim işletmeleri kendilerini sürekli üretim kapasitesini

	arttırma arayışı içinde buldukları görünmektedir. Ancak tüketim konusu gözden kaçmaktadır. Üretilen ürün tüketecek Pazar bulamayınca pazar durgunluğu kavramı ortaya çıkmaktadır. Üretim artmalı ancak tüketiciye de iç pazarla birlikte dış pazarla da ulaşılmalıdır.
Ekonomik Kalkınma	<ul style="list-style-type: none"> • Batı illerindeki işadamlarının doğunun çeşitli bölgelerindeki işadamları ve yerel yöneticilerle bir araya getirilmesi ve yatırım imkânlarının masaya yatırılması, • Ekonomideki istikrarın korunması ekonomik kalkınma açısından gereklidir. • Türkiye'nin değişken yapı ve dinamik ekonomisinde iş adamlarının kendilerini geliştirebilmeleri ve dış pazarlara açılabilmelerini sağlamak, • Türkiye'nin ekonomik büyümesinin özel sektörle olacağını belirtmesi, • Dış ticaret köprüleri Türk girişimcisinin elbirliği ve doğru yönlendirme ile ülkenin ekonomik kalkınmasına ne kadar güçlü katkıda bulunabileceğini ortaya koymuştur. • Ekonominin daraldığı kriz dönemlerinde ihracata dayalı kalkınma modelinin hayata geçirilmesine öncülük etmek gerekliliği

6. Tartışma ve Sonuç

İş ahlakı, günümüz işletmelerinin faaliyet ve süreçlerinde sıklıkla gündeme gelen bir konudur. İşletmeler kimi zaman iş ahlakı kapsamında gönüllülük temeline dayalı olarak çeşitli sosyal sorumluluk projeleri gibi çalışmalarda bulunurken kimi zamanlarda ise rekabetin beraberinde getirdiği sert koşullar içinde ayakta kalabilmek için farklı stratejilere gereksinim duymaktadırlar. İş ahlakı işletmenin hem içsel süreçlerindeki gönüllük faaliyetlerinde hem de çevreleri ile olan ilişkilerinde işletmelere rehberlik görevini gören standartların toplamıdır. İşletmelerin geniş kapsamda dikkat etmeleri gereken bir konu olan iş ahlakı işletmeler topluluklarının, diğer bir deyişle işletmeleri temsil eden kuruluşların da üzerinde durmaları gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşları olarak faaliyet gösteren iş örgütlerinin iş ahlakına olan yaklaşımı analiz edilmiştir. Bu kapsamda Türkiye İş Adamları ve Sanayicileri Konfederasyonu'nun (TUSKON) konuya ilişkin yaklaşımı tablo 1'de gösterildiği üzere 8 boyutta özetlenmiştir. Ortaya konulan boyutlar kapsamında kuruluşun yaklaşımı değerlendirilecek olunursa;

İş Ahlakı ve Evrensel Ahlak İlkeleri ile ilgili boyutta kuruluşun amaçları kapsamında ortaya koyduğu ölçüler genel ahlak ilkeleri ve evrensel ahlaki ilkelerle örtüşmektedir. Kuruluşun üye seçiminde kapsamı geniş tutması iş çevrelerine eşit mesafede olduğunu ve ayırım yapılmadan kuruluşa üyeliğin yapılabileceğini göstermektedir. Üyelik sürecinde etik değerlere bağlılığın öneminin vurgulandığı etik dışı davranışların üyeliğe

engel olabileceği belirtilmiştir. Bu durumun kumrun genel olarak iş ahlakı konusuna olumlu bir yaklaşımı olarak yorumlanabilir.

Küreselleşme boyutunda kuruluşun çatısı altında bulunan tüm üyelerini küresel rekabetin aktif bir oyuncusu haline getirmek amacını taşıdığı görülmektedir. “Oyun alanımız bütün dünya” denilmesi ile küresel aktör olmanın önemine işaret edilmektedir. Türk iş adamlarının dünya ile entegrasyonunu sağlamak amacı, küreselleşme eğiliminin kuruluş için baskın bir istek olduğu anlaşılmaktadır. Kurumun bakış açısında küreselleşmenin (küresel aktör olmanın) sürekli olarak olumlu yönleri dikkate alınmaktadır. Oysa küresel davranmanın beraberinde getireceği riskler üzerinde hiç durulmamaktadır. Türk işletmelerin küresel aktör olmalarında hangi açılardan negatif gelişmelerle karşılaşabileceği veya bunun olumsuz yanlarının neler olabileceği belirtilmemektedir.

İşletmeler arası rekabet boyutunda rekabetin ön koşulu dünyaya açılmak olarak belirtilmiştir. Bu boyut küreselleşme boyutu ile ilişkili olmakla birlikte yerel ölçekte rekabetçi olmayı henüz sağlayamamış işletmelerin küresel ölçekte bunu nasıl başaracağı düşündürücüdür. Diğer bir konu ise haksız rekabet konusundaki yaklaşımdır. Verilen teşviklerden tüm yatırım ve sektörlerin yararlanabilmesi gerektiğinin belirtilmesi iş ahlakı açısından olumlu ve önemli bir yaklaşım olarak yorumlanabilir.

İş Gören ve İşveren Piyasası İlişkileri, karşılıklı çıkarların korunmasına yönelik bir yaklaşım söz konusudur. Kuruluş işverenlerin çıkarlarına önem verirken iş görenlerin de mağdur olmamalarının gerekliliğini vurgulamaktadır. İstihdamın sürdürülebilirliğinin sağlanması adına yapılabileceklerin tartışılması ve devlet otoritesi ile bu konuda görüşmelerin yapılması, kuruluşun, bu boyuttaki yaklaşımını hassas denge üzerine kurguladığını göstermektedir.

Uluslararası Ticaret ve Rekabet boyutu kuruluşun en fazla üzerinde durduğu konudur. Uluslararası potansiyel pazar ve sektörlerin analiz edilmesi, dış ticaret ve ihracatın artırılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, uluslar arası rekabet ve ticaret temel taşları olarak görülmektedir. Bu noktada yabancı sermaye ile ilgili bakış açısında daha ayrıntılı değerlendirmelere ihtiyaç bulunmaktadır. Yabancı sermayenin hangi alanlarda

ve sektörlerde çekilmesinin gerektiği belirtilmelidir. Yabancı sermayenin avantaj ve dezavantajları tartışılmalıdır.

AB ve ABD İlişkileri boyutu kuruluşun en az üzerinde durduğu konular içerisinde yer almaktadır. Genelde faaliyet ve çalışmalarında ilk planda Afrika, Avrasya ve Pasifik ülkelerinin yer aldığı görülmektedir. Düzenlenen uluslararası organizasyonlarda AB ve ABD ile ticaret köprülerinin ikinci planda ele alındığı görülmektedir. Ancak son 1 yıl içindeki girişimler kuruluşun AB uyum sürecine destek olmak amacıyla bazı girişimlerde bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kuruluşun Türkiye'nin AB sürecinin iş dünyasına yansımaları üzerinde yeterince durmadığı söylenebilir. Daha çok diğer kıta ülkeleri ile ilişkilere önem verilmekte ve üzerinde durulmaktadır.

Üretim ve Tüketim Konusuboyutunda özellikle iç piyasadaki imalat fazlalığından kaynaklanan daralma üzerinde durulmaktadır. Bu daralmanın dış pazarlara açılma ile giderilebileceği belirtilmiştir. Üretimde bütüncül bir bakış açısının olmadığı vurgulanmış bunun için vizyon ve gündem sahibi olmanın önemi ortaya konulmuştur. Tüketim açısından ise müşteri memnuniyeti kalite gibi konular tüketiciye verilen önemin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu noktada eksik kalan bir boyut ise kaynakların israf edilmeden nasıl üretimin gerçekleştirilebileceği ve tüketimde de ihtiyaçtan fazlasının alınmaması gerektiği noktalarıdır.

Son olarak kuruluşun *Ekonomik Kalkınma* boyutu ile ilgili yaklaşımında, ekonomideki istikrar, dış ticaret hamleleri ve kriz koşullarında ihracata dayalı kalınma modeli gibi konulara vurgu yapılmaktadır. Ekonomik kalkınmanın özel sektörle olabileceğinin vurgulanması ve iş adamlarının kendilerini sürekli geliştirmelerinin belirtilmesi, kuruluşun serbest piyasa ekonomisi ve tam rekabet koşullarının ekonomik yaşam için temel olması gerektiği yönündeki yaklaşımı olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada sonuç olarak; Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarından Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Konfederasyonu'nun iş ahlakı konusuna yaklaşımı irdelenmiştir. Kuruluşun özellikle uluslararası rekabet, küreselleşme ve ekonomik kalınma konularında aktif süreçler izlediği ortaya çıkmıştır. Daha sonra yapılabilecek çalışmalarda kuruluşun iş ahlakı ile ilgili yaklaşımı farklı bakış açıları ile değerlendirilebilir. Uluslararası rekabetin Türk iş dünyasındaki iş ahlakına yansımaları

ve yabancı sermayenin üretim, tüketim, iş gören ve istihdam konularında iş ahlakı açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiği gibi konular kuruluş yöneticilerinin bakış açıları ile ayrıntılı bir şekilde araştırılabilir. Ayrıca iş gören örgütlerin ile de benzer çalışmalar yapılabilmesi, iş gören tarafından işverenlerin iş ahlakı yaklaşımlarının değerlendirilmesine olanak tanıyacaktır.

Kaynakça

- Aktan, C.C. (2009), İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk Kavramı, www.canaktan.org/canaktan_personal/...ahlak/aktan-is-ahlaki.pdf(Erişim: 14.11.2009).
- Bektaş, ç. ve Yılmaz, H. (2009), Sivil toplum örgütü olarak meslek odalarının etkinliği, üyelerin beklentileri ve örgütü algılama dereceleri (Uşakta bir Araştırma). Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, s.263–270.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K. , Akgün, Ö.E. , Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 11. Baskı, Ankara;Pagem Akademi Yayınları.
- Dahan ve diğ, (2008),The Role of NongovernmentalOrganizations in the Business, GovernmentandSocietyİnterface, *Business &Society, Special Issue,CallForPaperBrochure*, p. 1.
- Emhan, A. (2007). Başarılı İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Kavramına Bakış Açısı, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.esosder.org ISSN:1304-0278 Cilt..6 s.247-258.
- Gök, S. (2008), “İş Etiği İle İş Ahlakı Arasındaki İlişki ve Çalışma Yaşamında İş Etiğini Etkileyen Faktörler” *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* Cilt:5 Sayı:1, s.1–19.
- Heintz, S. (2006),The Role of NGOs in Modern Societiesand an IncreasinglyInterdependept World, *Annual Conference of theInstituteForCivilSociety*,January 14, http://www.forbes.com/2005/11/01/china-richest-list_05china_land.html (Erişim:17.12.2009) p.3.
- İKMD, (2010), Etik Kavramı, Etik Teorileri ve İş Etiği [ikmd.Dreamhosters.Com/Yazar/İsletme/Doc/Business_Ethics.Doc](http://ikmd.dreamhosters.com/Yazar/İsletme/Doc/Business_Ethics.Doc). (Erişim: 20.01.2010).
- İzafet (2009), “İş Ahlakı” <http://www.izafet.com/kitap-ozetleri/299186-is-ve-meslek-ahlaki.html> (Erişim Tarihi: 18.01.2010).
- Karaarslan ve Diğ, (2009),Sivil Toplum Kuruluşları İletişim Platformu, <http://www.siviltoplum.org.tr>, (Erişim:15.12.2009).
- Kayar, İ. (2005),Sermaye Piyasasında Mesleki ve Etik Kurallar Üzerine Bir DeğerlendirmeErciyes Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 19 (2), s.97–112.
- Demir, H. ve Songür, N. (1999),Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* cilt:2 sayı: 3, s. 150–168.
- İlhan, S. (2009), İş Ahlâkı: Kuramsal Bir Yaklaşım, Afyon Kocatepe Üniveristesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:7 (2) s.258-275.
- Göksel, D.N. ve Güneş, R.B. (2005),The Role of NGOs in theEuropean Integration Process: TheTurkishExperience, *South EuropeanSocietyandPolitics*, Vol: 10, No: 1 pp:57–72.
- Hitt, M.A. ve Collins, J.D. (2007), Business Ethics, Strategic DecisionMaking, andFirmPerformance, *Business Horizons*, Vol: 50, pp: 353–357.

- Schaltegger, C.A ve Torgler,B. (2009). WorkEthic, Protestantism, and Human Capital, www.elsevier.com/locate/econlet Erişim: 15. 01. 2010).
- Sığırı, Ü. (2006), Japonların Kültürel Özellikleri Bağlamında; Yönetimsel, Ekonomik ve Sosyal Süreçlerinin Analizi *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl:5 Sayı: 9, s.29-47
- Şahin, A. ve Demir, M.H. (2000), Yönetici İkilemi, İş Ahlakı,*Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*,Güz, Cilt:1 sayı:1, s. 1-11.
- Tuskon (2009), “Oyun Alanımız Bütün Dünya”, www.tuskon.org. (Erişim: 12.11.2009).
- Tuskon (2009), “Tuskon Hakkında”www.tuskon.org. (Erişim: 12.11.2009).
- Tuskon (2009), “TUSKON'un Amacı ve Perspektifi”www.tuskon.org. (Erişim: 12.11.2009).
- Tuskon (2009,. “Yönetim Anlayışımız”www.tuskon.org. (Erişim: 12.11.2009).
- Tuskon (2009), “Bafra İşadamlarına Müşteri Memnuniyeti Semineri Verildi” (Cihan Haber Ajansı) 01.12.200. <http://www.tuskon.org/basin>(Erişim: 22.11.2009).
- Tuskon (2009), “Gazeteler Gerçek Gündemi Atladı” (Cihan Haber Ajansı) 01.12.200. <http://www.tuskon.org/basin>(Erişim: 22.11.2009).
- Tuskon (2009) “Tuskon Kuruldu: 120 Dernek 9000 Sanayici ve İşadamı Birarada” (Cihan Haber Ajansı) 01.12.200. <http://www.tuskon.org/basin>(Erişim: 22.11.2009).
- Tuskon (2009) “Krizde İşçi Çıkarmayan Firmalara İşsizlik Fonu'ndan Destek Verilsin, Zaman (13 Ekim 2008), 01.12.200. <http://www.tuskon.org/basin>(Erişim: 22.11.2009)
- Tuskon (2009) “Rızanur Meral: Derneklerin Vizyon ve Gündemi Olmalı, Zaman (10 Ağustos 2007), 01.12.200. <http://www.tuskon.org/basin>(Erişim: 22.11.2009)
- Tumgazeteler (2009), ABD ile Ticari İlişkileri Artırma Çabası <http://www.tumgazeteler.com/?a=4796897>. (Erişim: 10.01.2010).
- Tumgazeteler (2009), TUSKON İstikrar İstiyor, 2007-08-31 Akşam, <http://www.tumgazeteler.com>. (Erişim: 10.01.2010).
- Uzel, U. (2006). “İş Ahlakı” Cinsiyetler Arasındaki Farklılıklar Açısından Literatür İncelemesi, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 13 (1), s.167–176.

OKUL DEĞİŞKENLERİNİN EĞİTİMDE VERİMLİLİĞE ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Abdullah ADIGÜZEL
Harran Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Programları ve Öğretim ABD
aadiguzel@harran.edu.tr

Özet

Eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin öğretmen görüşlerine dayalı olarak belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışma genel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veriler, 2010–2011 öğretim yılı güz yarıyılında Şanlıurfa merkezde bulunan ilk ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan 234 öğretmenden anket yoluyla toplanmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre öğretmenler, eğitimde verimliliği etkileyen; fiziki yapı, öğretmen nitelikleri, öğrenci özellikleri, yönetim anlayışı ve okul-aile işbirliği boyutlarında belirlenen tüm faktörlerin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin öğretmen görüşleri, yenilikleri takip edenlerin lehinde ve izledikleri dergi sayısı fazla olanların lehinde anlamlı farklılık göstermiştir. Araştırmada, eğitimde verimliliği sağlamak için okulun değişen koşullara göre kendini yenilemesi gerektiği önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, verimlilik, öğretmen nitelikleri, öğrenci özellikleri

THE EFFECT OF SCHOOL VARIABLES ON EFFICIENCY IN EDUCATION

Abstract

This study, aiming at determining the effect of school variables on efficiency in education, based on teachers' conceptions, has been conducted using general survey model. Data for the research have been gathered via surveys from 234 teachers working at primary and secondary schools in center of Şanlıurfa, in first semester of the 2010-2011 academic year. According to the results, teachers have specified all the factors affecting school efficiency as important, on physical structure, teacher qualifications, student properties, management approach and school-family cooperation. Teacher conceptions, concerning specification of factors that affect school efficiency, have varied in favor of teachers who keep up with innovations in their fields and follow more number of journals. In the research, it has been recommended that schoolsshould renew themselves in accordance with changing conditions, in order to ensure efficiency.

Keywords: Education, efficiency, teacher qualifications, student properties

1. Giriş

Günümüzde eğitim kurumları dahil olmak üzere tüm işletmelerin ağır rekabet koşulları altında çalışma zorunluluğu, toplumsal yaşamın hemen her alanında gerçekleştirilmesi beklenen kalkınma çabalarında yapılması gerekli görülen değişim, gelişim ve yenileşme ihtiyacı, kurumların verimli çalışmasını zorunlu kılmaktadır. Kurumların verimliliğini sağlayacak en önemli faktörlerden birisi kuşkusuz iyi yetişmiş insan gücüdür. Nitelikli insan gücü eğitim kurumlarındaki verimliliğin hem nedeni hem de sonucudur. Çünkü bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişme ve değişimler iyi yetişmiş nitelikli insan gücüne olan gereksinimi ön plana çıkarmaktadır. İyi yetişmiş nitelikli insan gücü, çağın koşullarına uygun olarak donatılmış, nitelikli eğitim kurumlarında yetiştirilmektedir. Atay (1988) kurumlardaki verimliliğin analizinde, çalışanın psikolojik, sosyal ve ekonomik beklentileri, işgücünde önemli rol oynadığını belirtmektedir. Ancak eğitim kurumları olarak tanımladığımız okullardaki verimlilik açısından düşünüldüğünde çalışan faktörü, öğretmen ve diğer okul çalışanları olarak tanımlanabilir. Oysa eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin çok daha fazla ve karmaşık olduğu bilinmektedir.

John Goodland “Okul denilen bir yer” adlı çalışmasında okul ve derslikleri, estetikten yoksun ve sıkıcı olarak tanımlar. Oysa öğrenme için uygun çalışma ortamları, öğrencinin motivasyonu ve başarısıyla yakından ilişkilidir (Akt: Gunter, ve Jan, 1999).Gunter, ve Jan (1999) eğitimde verimliliğe etki eden vefiziksel faktörlerbilinendersliklerin görünümü, ses düzeni ve yerleşme biçiminin önemli olduğunu belirtir. Bu nedenle derslikler çekici ve düzenli yerler olmalıdır. Dersliklerin aydınlatma ve ısıtma sistemleri de öğrenci motivasyonunu etkiler. Derslerde öğrencilerin konsantrasyonu aşırı sıcak ya da soğuk nedeniyle olumsuz etkilenebilir. Sınıf düzeninin önemli bir özelliği de ses düzenidir. Anonslarve gürültülü sosyal etkinlikler derslerde öğrencileri olumsuz olarak etkileyebilir. Ayrıca dersliklerde yerleşme düzeni de verimlilik açısından önemlidir. Günümüzde dersliklerde yerleşme düzeni tek sıra halinde sabit oturaklar şeklindedir. Oysa sıralar derste kolay iletişimi sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Derslikler, öğretim teknolojileri ve eğitim araç-gereçlerinin verimli kullanımına da uygun olmalıdır. Cradler (1996) sınıf düzeni ve öğretim teknolojilerinin donanımı, okullarda uygulanan eğitim programına

uygun hale getirmek için bazı faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir. Bu faktörler; öğrencilerin gereksinimleri, kaynakların yeterliliği, teknolojiye yönelik tutumlar, teknik destek ve gerekli rehberliğin sağlanması olarak özetlenebilir.

Eğitimde verimliliği etkileyen en önemli okul değişkenlerinden biri öğretmenlerdir (Glasser, 2000). Öğretmen, yönetim ve insan ilişkileri konusunda beceri sahibi olmalı ve mesleki yaşamında bu becerileri sürekli olarak geliştirmelidir. Öğretmenler, öğrencilerin öğrenme çabalarını destekleyerek onların daha iyi öğrenmelerini sağlamalıdır (Basinger, 2000). Öğretmenler, öğrenmeye istekli olmalı ve öğrenme sürecini sınıfla paylaşmalıdır (Gunter, ve Jan, 1999). Eğitimin verimliliğine önemli derecede etki eden öğretmenlerin sahip olması gereken önemli bir nitelik de bilgiye ulaşma ve bilgiyi kullanma yollarını bilmesidir. Bu nedenle öğretmenlerin bilgi okuryazarı olmaları gerekmektedir. Lawless (2003), bilgi okuryazarlığını, “bilgiyi bulma, değerlendirme, analiz ve sentez yapma yeteneği” olarak tanımlamaktadır. Bu yeteneğe sahip öğretmenler öğrencilerinin bilgiyi yapılandırma ve kullanma yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olabilirler (Lawless, 2003). Çünkü öğrencilerin hayatları boyunca gereksinim duyacakları tüm bilgileri okulda öğrenmeleri olanaksızdır. Bu yüzden, nasıl öğreneceklerini öğrenmeleri gerekmektedir. Eğitimin verimliliğine etki eden bir diğer faktörde öğrencilerdir. Öğrencilerin; bilişsel, duyuşsal ve devinimsel hazır bulunuşluk durumlarının istenilen düzeyde olması, öğrenme amaçlarının belirlenmiş seviyede gerçekleşmesi açısından önemlidir. Öğrencilerin hazır bulunuşluk durumları ile onlara kazandırılması öngörülen bilgi arasında anlamlı bir ilişkinin kurulması halinde öğrenciler öğrenme etkinliklerine daha aktif katılacaklardır. Öğrencinin zeka düzeyi, ilgi, yetenek ve yetileri, önceki öğretim düzeylerindeki başarısı, çalışma alışkanlıkları, öğrencinin uygun çalışma ortamına sahip olup olmaması, çevresinden yakın destek ve ilgi görüp görmemesi, beklenti ve tutumları başarısını etkilemektedir (Richards, 1986). Bu nedenle, öğretmenin, öğrencileri birbirinden farklı öğrenme gizil gücüne sahip bireyler olarak görmesi ve onların gizil gücünü açığa çıkarmak üzere davranışlar sergilemesi gerekmektedir (Ünal, 1996).

Yönetim önemli bir okul değişkenidir ve görevi, okul verimliliğini artırmak ve amaçlarına uygun olarak yaşatmaktır. Verimlilik, okulun madde ve insan kaynaklarını en verimli bir şekilde değerlendirmekle artırılabilir. Okul yöneticisinin bunu

gerçekleştirebilmesi için okul yönetimi kavram ve süreçlerini çok iyi bilmesi ve başarıyla uygulayabilmesi gerekmektedir (Bursalıoğlu,1997). Binbaşoğlu (1983) iyi bir okul ve eğitim yöneticisinin iyi bir lider olması gerektiği üzerinde durmaktadır.Okul yöneticisi; konumun verdiği güç yerine, geniş bilgi ve yeterli coşkuya sahip, herkese karşı anlayışlı ve eşit davranan, çevresindekilerle iyi ilişkiler kuran, üzerine aldığı işleri sorumluluk duygusuyla uygulayan ve sonuçlandıran, programlarını dikkatle planlayan, uygulayan, eğitime inanan ve öğrencinin yararlarını her şeyin önünde tutan, her fırsatta iş arkadaşlarının morallerini yükseltmeye çalışan, okulla toplumun işbirliği yapmasını sağlayan, okulu topluma, toplumu da okula yaklaştırmaya çalışan okul yöneticilerinin nitelikli yöneticiler olduğu ve okul verimliliğine önemli derecede katkı sağladıkları bilinmektedir (Binbaşoğlu, 1983).

Okul aile işbirliği, eğitimde verimliliği etkileyen önemli bir faktördür. Özabacı (2005) 'ya göre, öğrencilerin okul başarısızlığının ifade edilmesinde ev ve aile ortamı ilk sırada yer almaktadır. Özdayı (2004)'a göre ise istenmeyen davranışların en aza indirilebilmesi için öğretmen, yönetici ve ailenin ortak çaba içerisinde olmaları, olaylara anlayışla yaklaşmaları, ilgi ve ihtiyaçlarına cevap veren programlarla öğrencilerin motive edilmesi gerekmektedir. Çünkü öğrenci ailesinin toplumsal, ekonomik ve kültürel özellikleri, öğrenci başarısını etkileyen oldukça önemli bir etkidir. Öğrenci ailesinin tutum ve beklentileri, ailenin yapısı ve ailede yaşayan birey sayısı, çocuklara yapılan akademik yardımın düzeyi, evdeki kitaplar ve diğer eğitim araçları, çocukla birlikte yürütülen etkinlikler gibi faktörler eğitimin verimliliğine önemli derecede etki eder (Richards, 1986). Böylece okulun fiziki görünümü, altyapı ve öğretim teknolojileri açısından donanım durumu, okulda görev yapan öğretmenlerin niteliklerine ve öğretme-öğrenme sürecinde öğretim teknolojilerini kullanmaya ilişkin tutumları, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve devinimsel hazırbulunuşluk düzeyleri, öğrenci ailelerinin özellikleri ve okul yönetimi gibi faktörlerin eğitimin verimliliğine olan etkilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışma bu temel gereklilikten hareketle desenlenmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, okul değişkenlerinin eğitimde verimliliğe etkisini öğretmen görüşlerine dayalı olarak belirlemektir. Bu amaç kapsamında araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Eğitimde verimliliği etkileyen okul değişkenlerine ilişkin faktörler nelerdir?
2. Eğitimde verimliliği etkileyen okul değişkenlerine ilişkin faktörlerin önem derecesi nedir?
3. Eğitimde verimliliği etkileyen okul değişkenlerine ilişkin faktörlerin neler olduğunu belirlemeye yönelik öğretmen görüşleri kişisel özelliklerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3. Yöntem

Okul değişkenlerinin eğitimde verimliliğe etkisini öğretmen görüşlerine dayalı olarak belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada tekil ve ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir.

3.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, 2010–2011 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Şanlıurfa merkez ilçede bulunan ilk ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan tüm öğretmenler oluşturmaktadır. Şanlıurfa merkezde 75 ilköğretim ve 42 ortaöğretim olmak üzere toplam 117 ilk ve ortaöğretim kurumu bulunmaktadır (Şanlıurfa MEM, 2011). Bu kurumlarda görevli toplam öğretmen sayısı yaklaşık olarak 2340 olduğu belirlenmiştir. Ancak bu öğretmenlerin tümüne ulaşmanın güçlüğü nedeniyle örneklem alma yoluna gidilmiştir. Çalışmada oranlı örnekleme yaklaşımı benimsenerek okullara dengeli dağılım sağlanması koşuluyla mevcut öğretmenlerin %20'sine ulaşılması amaçlanmıştır. Bu orana dayalı olarak Şanlıurfa merkezdeki ilk ve ortaöğretim kurumlarına toplam 450 anket gönderilmiştir. Gönderilen anketlerin 242 tanesi geri dönmüştür. Dönen anketlerden 234 tanesi değerlendirilmiştir. Anketin birinci bölümünde öğretmenlerin kişisel bilgilerine ilişkin sorular, ikinci bölümde ise eğitimde verimliliği etkileyen okul değişkenlerine ilişkin maddeler yer almaktadır. Buna göre,

araştırmaya katılan öğretmenlerin %36.8'i kadın, %63.2'si erkektir. Bu öğretmenlerin %35'i Fen ve Matematik alanında, %65'si Sosyal alanında oldukları belirlenmiştir. Öğretmenlerin %54.3'ü ilk, %45.7'si ortaöğretim kurumlarında görev yapmaktadır. Öğretmenlerin %70.9'ü öğretmen olmak istedikleri için, %20.9'ü iş olanağı olduğu için ve %8.1'i aileleri istediği için öğretmen olmuşlardır. Öğretmenlerin 21.8'i alandaki yenilikleri her zaman, %59.8'i arasıra, %2.1'i nadiren takip ettiklerini ve %16.2'si hiç takip etmediklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin 61.1'i hiç dergi takip etmedikleri, %28.2'si ayda bir dergi ve %10.3'ü ayda iki dergi takip ettiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin %53'ü hafta 1–5 saat arasında interneti kullanırken, bunu %24.4 ile 6–10, %13.2 ile 11–15, %6 ile 21 ve üzeri ve %3.4 ile 16–20 saat arası internet kullananlar takip etmektedir. Öğretmenlerin %23,9'ü interneti araştırma yapma, %6,4'ü oyun oynama, %30,3'ü bilgiye erişme, %21,8'i eğlence, %2,1'i iletişim ve %15,4'ü bilgi edinmek amacıyla interneti kullandıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %8,5'i hiç kitap okumazken, %36,3'ü ayda bir, %37,6'sı ayda iki, %10,7'si ayda üç ve %6,8'i ayda dört ve üzeri kitap okudukları belirlenmiştir.

3.2. Veri Toplama Aracı

Veri toplamak amacıyla hazırlanan anketin kapsam geçerliği uzman görüşüne, güvenilirlik çalışması ise (Crombach alfa) güvenilirlik katsayısına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan güvenilirlik çalışmasında anketin geneline ilişkin güvenilirlik katsayısı .934 olarak bulunurken, anketin fiziksel faktörler boyutu .838, öğretmen boyutu .670, öğrenci boyutu .867, yönetim .854 ve okul aile işbirliği boyutu .825 olarak bulunmuştur. Ulaşılan bu değerler, veri toplama aracının güvenilirliği için yeterli olarak kabul edilmiştir.

3.3. Toplanan Verilerin Çözümlemesi

Toplanan verilerin istatistiksel çözümlenmelerinde SPSS Statistics 16,0 paket programından yararlanılmıştır. Verilerinin gruplar arasında normal dağılıma uygunluğunu belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov normalite testi yapılmıştır. Elde edilen (6.77) değeri Kolmogorov-Smirnov tablo değerinden büyük olduğu için normal dağılım göstermektedir. Araştırmada yapılan istatistiksel çözümlenmeler için anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır. Elde edilen veriler araştırmanın amaçları

doğrultusunda öğretmen görüşlerine göre; eğitimde verimliliği etkileyen okul değişkenlerine ilişkin faktörleri belirlemede aritmetik ortalama ve standart sapmalardan, öğretmen görüşlerinin kişisel özelliklerine göre anlamı farklılık gösterip göstermediğini belirlemede t-testi, tek yönlü varyans analizine Tukeytestlerinden yararlanılmıştır.

Eğitimin verimliliğine etki eden faktörlere ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi amacıyla kullanılan veri toplama aracındaki maddelerbeşli olarak derecelendirilmiştir. Ölçme aracındaki her bir maddeye ilişkin bu dereceler ve her bir dereceye verilen kodlar ise; *çok önemli için 5, önemli için 4, biraz önemli için 3, çok az önemli için 2 ve hiç önemli değil için 1* olarak belirlenmiştir. Ölçme aracı yer alan aralıkların eşit olduğu (4/5) varsayımından hareket ederek seçeneklere ilişkin alt ve üst sınırlar belirlenmiştir

4. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde, eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin öğretmen görüşlerinden ve bu görüşlerin öğretmenlerin kişisel özelliklerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik elde edilen verilerin istatistiksel analizleri sonucunda ulaşılan bulgulara ve bu bulguların yorumlarına yer verilmiştir.

4.1. Okul Verimliliğini Etkileyen Faktörler

Bu başlık altında, araştırmaya katılan öğretmenlerin eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Fiziksel faktörlere ilişkin öğretmen görüşlerinden elde edilen veriler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Eğitimde Verimliliği Etkileyen “Fiziksel” Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşleri

	Önem Derecesi	
	\bar{x}	Ss
Okul binasının ve dersliklerin havalandırma, ısıtma ve aydınlatma sisteminin olması	4.17	.805
Okul çevresinde gürültü yaratan kaynakların varlığı	3.89	.783
Okulun yeterli düzeyde sosyal ve sportif etkinlik alanlarına sahip olması	4.08	.784
Okul binasının çalışanlar ve öğrenciler için yeterli düzeyde güvenlik donanımına sahip olması	3.97	.774
Okul binasının ve dersliklerin fiziki görünümü ve teknolojik altyapısının yeterli olması	4.00	.802

Dersliklerin bakım ve temizliğinin düzenli yapılması	3.88	.793
Dersliklerin düzeni ve öğretim amacına uygun araç-gereçlerle donatılmış olması	3.90	.825
Olası araç-gereç arızalarına vaktinde müdahale edecek yeterli sayıda teknik elemanın olması	3.80	.817
Okulun zengin bir kütüphane ve teknoloji merkezine sahip olması	3.81	.827

Tablo 1’de görüldüğü gibi öğretmenlerin, eğitimin verimliliğini olumlu olarak etkilediğini belirttikleri faktörlere ilişkin görüşlerinden elde edilen verilerin aritmetik ortalamaları $\bar{x}=3.80$ ile $\bar{x}=4.17$ arasında değişmektedir. Bu sonuca göre, eğitimde verimliliği etkileyen en önemli faktör; 4.17 aritmetik ortalama ile “Okul binasının ve dersliklerin havalandırma, ısıtma ve aydınlatma sisteminin olması” olurken bunu; 4.08 aritmetik ortalama ile “Okulun yeterli düzeyde sosyal ve sportif etkinlik alanlarına sahip olması”, 4.00 aritmetik ortalama ile “Okul binasının ve dersliklerin fiziki görünümü ve teknolojik altyapısının yeterli olması”, 3.97 aritmetik ortalama ile “Okul binasının çalışanlar ve öğrenciler için yeterli düzeyde güvenlik donanımına sahip olması”, 3.90 aritmetik ortalama ile “Dersliklerin düzeni ve öğretim amacına uygun araç-gereçlerle donatılmış olması”, 3.88 aritmetik ortalama ile “Dersliklerin bakım ve temizliğinin düzenli yapılması”, 3.81 aritmetik ortalama ile “Okulun zengin bir kütüphane ve teknoloji merkezine sahip olması” ve 3.80 aritmetik ortalama ile “Olası araç-gereç arızalarına vaktinde müdahale edecek yeterli sayıda teknik elemanın olması” faktörleri izlemektedir. Öğretmenlerin, “Öğretmen” faktörüne ilişkin görüşlerinden elde edilen veriler Tablo 2’de verilmiştir

Tablo 2: Okul Verimliliğini Etkileyen “Öğretmen” Faktörüne İlişkin Öğretmen Görüşleri

	Önem Derecesi	
	\bar{x}	Ss
Öğretmenlerin sık sık okul değiştirmesi	3.55	1.018
Öğretmenlerin mesleki deneyimi	4.15	2.050
Öğretmenlerin mesleki yeterlikleri	3.84	.783
Öğretmenlerin olumlu kişisel özellikleri	4.04	.911
Öğretmenlerin eğitim düzeyinin yüksek olması	3.75	.933
Öğretmenlerin maddi gelirinin düşük olması	3.77	.911
Öğretmenlerin düzenli olarak hizmet içi eğitime alınmaları	3.76	.99
Öğretmenlerin öğretme-öğrenme süreçlerinde yeni öğretim teknolojilerini kullanma becerisine sahip olması	3.92	.959
Öğretmenlerin sosyal ve iletişim becerilerinin iyi olması	4.00	.820

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenler, “Öğretmenlerin sık sık okul değiştirmesi” ve “Öğretmenlerin maddi gelirinin düşük olması” eğitimde verimliliği olumsuz olarak

etkileyen iki önemli faktör olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenler; 4.15 aritmetik ortalama ile “Öğretmenlerin mesleki deneyimi”, 4.04 aritmetik ortalama ile “Öğretmenlerin olumlu kişilik özellikleri”, 4.00 aritmetik ortalama ile “Öğretmenlerin sosyal ve iletişim becerilerinin iyi olması”, 3.92 aritmetik ortalama ile “Öğretmenlerin öğretme-öğrenme süreçlerinde yeni öğretim teknolojilerini kullanma becerisine sahip olması”, 3.84 aritmetik ortalama ile “Öğretmenlerin mesleki yeterlikleri”, 3.76 aritmetik ortalama ile “Öğretmenlerin düzenli olarak hizmet içi eğitime alınmaları” ve 3.75 aritmetik ortalama ile “Öğretmenlerin eğitim düzeyinin yüksek olması” eğitimde verimliliği olumlu olarak etkileyen ve önem derecesi yüksek faktörler olarak belirtmişlerdir. Öğretmenlerin, “Öğrenci” faktörüne ilişkin görüşlerinden elde edilen veriler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Eğitimde Verimliliği Etkileyen “Öğrenci” Faktörüne İlişkin Öğretmen Görüşleri

	Önem Derecesi	
	\bar{x}	Ss
Öğretmen başına düşen öğrenci sayısının 30 ve altında olması	3.95	.842
Sınıfların aşırı kalabalık olması	4.04	.853
Öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinin yüksek olması	4.00	.878
Öğrencilerin güdülenmişlik düzeylerinin yüksek olması	3.85	.878
Öğrencilerin rehberlik servislerinden yararlanmada istekli olmaları	3.76	.925
Öğrencilerin kütüphane ve teknoloji merkezlerinden etkin olarak yararlanmaları	3.77	.925
Öğrencilerin okul dışı öğrenme kaynaklarından yararlanmaları	4.00	.846
Öğrencilere yönelik sosyo-kültürel etkinliklerin düzenlenmesi	3.62	1.041

Tablo 3’te görüldüğü gibi öğretmenler, “öğrenciye” ilişkin faktörlerden yalnızca “Okul çevresinde gürültü yaratan kaynakların varlığı” eğitimin verimliliğini olumsuz olarak etkileyen önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan öğretmenlerin, eğitimin verimliliğini olumlu olarak etkilediğini belirttikleri faktörlere ilişkin görüşlerinden elde edilen verilerin aritmetik ortalamaları $\bar{x}=3.62$ ile $\bar{x}=4.04$ arasında değişmektedir. Bu verilere göre, eğitimin verimliliğini olumlu olarak etkileyen en önemli faktör; 4.00 aritmetik ortalama ile “Öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinin yüksek olması” olurken bunu; 4.00 aritmetik ortalama ile “Öğrencilerin okul dışı öğrenme kaynaklarından yararlanmaları”, ; 3.95 aritmetik ortalama ile “Öğretmen başına düşen öğrenci sayısının 30 ve altında olması”, 3.85 aritmetik ortalama ile “Öğrencilerin güdülenmişlik düzeylerinin yüksek olması”, 3.77 aritmetik ortalama ile “Öğrencilerin kütüphane ve teknoloji merkezlerinden etkin olarak yararlanmaları”, 3.76 aritmetik

ortalama ile “Öğrencilerin rehberlik servislerinden yararlanmada istekli olmaları” ve 3.62 aritmetik ortalama ile “Öğrencilere yönelik sosyo-kültürel etkinliklerin düzenlenmesi” gelmektedir. Öğretmenlerin, “Yönetim” faktörüne ilişkin görüşlerinden elde edilen veriler Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: Eğitimde Verimliliği Etkileyen “Yönetim” Faktörüne İlişkin Öğretmen Görüşleri

	Önem Derecesi	
	\bar{x}	Ss
Okul yönetiminin uzlaşmacı bir yaklaşım benimsemesi	3.83	.875
Okul yönetiminin çelişkili kararlar alması	4.03	.830
Okul yönetiminin mevcut yetki ve sorumluluklarının kısıtlı olması	3.91	.967
Müfettişlerin okullara rehberlik amaçlı olarak gelmeleri	3.96	.890
Okulun finans kaynaklarının verimli kullanılması	3.99	.960
Okulda alınan kararlara tüm çalışanların katılımının sağlanması	4.03	.827

Tablo 4 incelendiğinde öğretmenler, “Okul yönetiminin çelişkili kararlar alması” ve “Okul yönetiminin mevcut yetki ve sorumluluklarının kısıtlı olması” eğitimde verimliliği olumsuz olarak etkileyen iki önemli faktör olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan öğretmenler; 4.03 aritmetik ortalama ile “Okulda alınan kararlara tüm çalışanların katılımının sağlanması”, 3.99 aritmetik ortalama ile “Okulun finans kaynaklarının verimli kullanılması”, 3.96 aritmetik ortalama ile “Müfettişlerin okullara rehberlik amaçlı olarak gelmeleri” ve 3.83 aritmetik ortalama ile “Okul yönetiminin uzlaşmacı bir yaklaşım benimsemesi” okul verimliliğini olumlu olarak etkileyen ve önem derecesi yüksek faktörler olarak belirtmişlerdir. Öğretmenlerin “Okul-Aile İşbirliği” faktörüne ilişkin görüşlerinden elde edilen veriler Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5: Eğitimde Verimliliği Etkileyen “Okul-Aile İşbirliği” Faktörüne İlişkin Öğretmen Görüşleri

	Önem Derecesi	
	\bar{x}	Ss
Okul rehberlik servisinin etkin ve verimli çalışması	3.83	.966
Uygulanan eğitim programının bölgenin ihtiyaç ve beklentilerine uygun olması	3.96	.992
Okul çalışanlarının birbirleriyle ve velilerle ilişkilerinin olumlu olması	4.00	.895
Okuldaki öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarının düşük olması	4.08	.815
Ailelerin okuldaki çocuklarına eğitsel destek sağlama konusunda bilinçli olmaları	4.15	.835
Okulun bulunduğu bölge halkının eğitimin gücüne inanmaları	4.31	.817
Okul bölgesinde öğrencilere sunulan bilgi kaynaklarının çok ve çeşitli olması	3.89	.776

Tablo 5’de görüldüğü gibi öğretmenler, eğitimde verimliliği etkileyen okul-aile işbirliğine ilişkin faktörlerden yalnızca “Okuldaki öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarının düşük olması” eğitimde verimliliği olumsuz olarak etkileyen önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan öğretmenlerin, eğitimin verimliliğini olumlu olarak etkilediğini belirttikleri faktörlere ilişkin görüşlerinden elde edilen verilerin aritmetik ortalamaları $\bar{x}=3.81$ ile $\bar{x}=4.31$ arasında değişmektedir. Bu verilere göre, eğitimde verimliliği olumlu olarak etkileyen en önemli faktör 4.31 aritmetik ortalama ile “Okulun bulunduğu bölge halkının eğitimin gücüne inanmaları” olurken bunu; 4.15 aritmetik ortalama ile “Ailelerin okuldaki çocuklarına eğitsel destek sağlama konusunda bilinçli olmaları”, 4.00 aritmetik ortalama ile “Okul çalışanlarının birbirleriyle ve velilerle ilişkilerinin olumlu olması”, 3.96 aritmetik ortalama ile “Uygulanan eğitim programının bölgenin ihtiyaç ve beklentilerine uygun olması”, 3.89 aritmetik ortalama ile “Okul bölgesinde öğrencilere sunulan bilgi kaynaklarının çok ve çeşitli olması” ve 3.83 aritmetik ortalama ile “Okul rehberlik servisinin etkin ve verimli çalışması” faktörleri izlemektedir.

4.2. Eğitimde Verimliliği Etkileyen Faktörlerin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Öğretmenlerin, eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşlerinin kişisel özelliklerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik olarak elde edilen bulgulara bu başlıkta yer verilmiştir. Öğretmen görüşlerinin branşlarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Öğretmen Görüşlerinin Branşlarına Göre t Testi Sonuçları

Branş	N	\bar{x}	Ss	Sd	T	p
Fen ve Mat. Alan	82	3.98	.519	232	.199	.282
Sosyal Alan	152	3.91	.497			

Tablo 6’da görüldüğü gibi, öğretmenlerin eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşleri, branş değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda elde edilen t(.199) değeri t tablo değerinden küçük olduğu için .05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmamıştır [t(232) = .199, P>.05]. Buna göre öğretmenlerin branşları onların okul verimliliğini

etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşlerini etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir. Öğretmen görüşlerinin görev yaptıkları eğitim kademesine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Öğretmen Görüşlerinin Görev Yaptığı Eğitim Kademesine Göre t- Testi Sonuçları

Eğitim Kademesi	N	\bar{x}	Ss	Sd	T	P
İlköğretim	127	3.95	.435	232	6.445	.012
Ortaöğretim	107	3.92	.579			

Tablo 8’de öğretmenlerin eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşlerinin görev yaptıkları eğitim kademesine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. Yapılan t-testi sonucuna göre anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır [$t(232) = 6.445, P < .05$]. Bu sonuca göre, eğitim kademesi değişkeni öğretmenlerin eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşlerini etkileyen önemli bir değişken olduğu söylenebilir. Tablo 7 genel olarak incelendiğinde, belirlenen faktörlerin eğitimde verimliliği etkilediğine ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin daha yüksek oranda katılım gösterdikleri belirlenmiştir. Öğretmen görüşlerinin öğretmenliği tercih nedenlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmiştir

Tablo 8: Öğretme Görüşlerinin Öğretmenliği Tercih Nedenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Öğretmenliği Tercih Nedeni	N	\bar{x}	Ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Sd	Kareler Ort.	F	P
1. İstedğim için	166	3.96	.507	Gruplar arası	.394	2	.197	.77	.46
2. İş olanağı için	49	3.86	.483	Grup içi	59.172	231	.256		
3. Ailem istediği için	19	3.92	.554	Toplam	59.567	233			
Toplam	234	3.93	.505						

Tablo 8’de görüldüğü gibi, öğretmenlerin eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşleri, öğretmenliği tercih nedenlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonucunda elde edilen $f(.770)$ değeri f tablo değerinden küçük olduğu için .05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmamıştır [$f(231) = .770, P > .05$]. Buna göre öğretmenlerin öğretmenliği tercih nedenleri onların eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşlerini etkileyen bir değişken olmadığı söylenebilir. Ancak öğretmenliği isteyerek tercih edenlerin, belirlenen faktörlerin okul verimliliğini etkilediğine daha yüksek oranda katılım göstermişlerdir. Bunu ailem istediği için tercih ettim diyenler ve son sırada ise iş olanağı olduğu için tercih ettim diyen öğretmenler izlemiştir.

Öğretmengörüşlerinin alandaki yenilikleri takip etme durumlarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 9’da verilmiştir

Tablo 9: Öğretmen Görüşlerinin Yenilikleri Takip Etme Durumuna Göre ANOVA Sonuçları

Yenilikleri Takip Durumu	N	\bar{x}	Ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Sd	Kareler Ort.	F	P	Fark
1. Her zaman	51	3.95	.603	Gruplar arası Grup içi Toplam	3.565	3	1.188 .243	4.881	.003	1-4 2-4
2. Arasına	140	4.00	.430		56.002	230				
3. Nadiren	5	3.80	.206		59.567	233				
4. Takip etmiyorum	38	3.67	.564							
Toplam	234	3.93	.505							

Tablo 9’da öğretmenlerin, eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşlerinin alandaki yenilikleri takip etme durumuna göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonucuna göre anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır $f(230) = 4.881, P < .05$. Bu sonuca göre, alandaki yenilikleri takip eden öğretmenlerin belirlenen faktörlerine eğitimde verimliliği etkileme açısından önem derecelerinin daha yüksek olduğuna ilişkin görüş belirttikleri söylenebilir. Toplumsal alanlardaki yenilikler eğitimin verimliliğini de etkilediği düşünüldüğünde, yenilikleri takip eden öğretmenlerin eğitimdeki verimliliğini etkileyen faktörlerle daha fazla ilgili oldukları söylenebilir. Ortaya çıkan bu anlamlı farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Tukey testine göre, farkın yenilikleri her zaman takip eden öğretmenlerle hiç takip etmeyen öğretmenler ve yenilikleri ara sıra takip eden öğretmenlerle yine hiç takip etmeyen öğretmenler arasındaki görüş farklılığından kaynaklandığı belirlenmiştir. Öğretmengörüşlerinin aylık olarak izlenen dergi sayısına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 10’da verilmiştir

Tablo 10: Öğretmen Görüşlerinin İzledikleri Dergi Sayısına Göre ANOVA Sonuçları

İzlenen Dergi Sayı	N	\bar{x}	Ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Sd	Kareler Ort.	F	P	Fark
1. 0	144	3.85	.536	Gruplar arası Grup içi Toplam	2.513	3	.257	5.088	.007	1-2 1-3
2. 1	66	4.05	.418		57.054	231	.247			
3. 2	24	4.12	.443		59.567	233				
Toplam	234	3.94	.505							

Tablo 10’da görüldüğü gibi eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin öğretmen görüşlerinin aylık olarak izlenen dergi sayısına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonucunda anlamlı

farklılık ortaya çıkmıştır $f(231) = 5.088, P < .05$]. Ortaya çıkan bu anlamlı farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Tukey testine göre ayda bir dergi izleyen öğretmenlerle hiçbir dergi izlemeyen öğretmenler ve ayda iki dergi izleyen öğretmenlerle hiçbir dergi izlemeyen öğretmenlerin eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşleri arasındaki farktan kaynaklandığı belirlenmiştir. Bu sonuca göre, öğretmenlerin izledikleri mesleki dergi sayısı arttıkça, okul verimliliğini etkileyen faktörlerle daha fazla ilgili oldukları belirlenmiştir. Aylık iki mesleki dergi izleyen öğretmenler, okul verimliliğini etkileyen faktörlerle daha fazla ilgili olurken, bunu ayda bir dergi izleyen öğretmenler takip etmiştir. Eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerle en az ilgili olan öğretmenler ise hiçbir mesleki dergi izlemeyen öğretmenler olmuştur. Öğretmen görüşlerinin interneti kullanma amacına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: Öğretmen Görüşlerinin İnternet Kullanma Amacına Göre ANOVA Sonuçları

İnternet Kullanma Amacı	N	\bar{x}	Ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Sd	Kareler Ort.	F	P
Araştırma	56	4.06	.553	Gruplar arası Grup içi Toplam	1.485 58.081 59.567	5 228 233	.297 .255	1.17	.327
İletişim	15	3.99	.825						
Bilgi edinme	71	3.86	.428						
Bilgiye erişme	51	3.89	.439						
Eğlence	5	3.78	.618						
Oyun oynama	36	3.93	.467						
Total	234	3.93	.505						

Tablo 11’de görüldüğü gibi, öğretmenlerin eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşleri, interneti kullanma amacına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonucunda elde edilen $f(1.166)$ değeri f tablo değerinden küçük olduğu için .05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmamıştır [$f(228) = 1.166, P > .05$]. Öğretmenlerin interneti kullanma amacına ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalamaları 4.06–3.78 arasında değişmektedir. Bu verilere göre, belirlenen faktörlerin eğitimde verimliliği etkileyen faktörler olduğuna ilişkin en yüksek düzeyde katılımı interneti araştırma amacıyla kullananlar olurken, en düşük düzeyde katılımı ise interneti eğlence amacıyla kullanan öğretmenler olmuştur. Öğretmen görüşlerinin aylık okunan kitap sayısına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Öğretmen Görüşlerinin Okudukları Kitap Sayısına Göre ANOVA Sonuçları

Kitap Sayısı	N	\bar{x}	Ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Sd	Kareler Ort.	F	P
1. 0	20	3.92	.515	Gruplar arası Grup içi Toplam	1.471 58.096 59.567	5 228 233	.294 .255	1.155	.333
2. 1	85	3.94	.483						
3. 2	88	3.90	.530						
4. 3	25	3.93	.486						
5. 4	16	4.17	.482						
Toplam	234	3.93	.505						

Tablo 12’de öğretmenlerin eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşleri, aylık okunan kitap sayısına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla yapılan ANOVA sonucunda elde edilen $f(1.155)$ değeri f tablo değerinden küçük olduğu için 0.05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmamıştır [$f(228) = 1.155, P > .05$]. Öğretmenlerin aylık olarak okudukları kitap sayılarına baktığımız; ayda dört kitap okuyan öğretmenlerin belirlenen faktörlerin, eğitimde verimliliği etkileyen faktörler olduğuna en yüksek düzeyde katılım göstermişlerdir. Bunu ayda bir kitap, ayda üç kitap ve ayda iki kitap okuyan öğretmenler takip etmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, elde edilen bulgulara dayalı olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Eğitimde verimliliği etkileyen; fiziki yapı, öğretmen nitelikleri, öğrenci özellikleri, yönetim anlayışı ve okul-aile işbirliği gibi okul değişkenlerine ilişkin faktörleri belirlemeye yönelik öğretmen görüşlerinden ulaşılan sonuçlar şöyle sıralanmaktadır.

- Öğretmenler, eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerden “*Fiziki Yapı*”ya ilişkin olarak belirlenen faktörlerin tümünün önem derecesini öğretmenler “önemli” olarak belirtmişlerdir. Çalışmada ulaşılan bu sonuç, Çelik ve Katılmış (2010)’ın “Okulların fiziksel altyapı ve materyal eksikliği öğrenci başarısını olumsuz yönde etkilemektedir” bulgusuyla teyit edilmektedir. Yine Booser ve Rouse (2001), Akbaba, Altun ve Çakan (2008)’in “okulların fiziksel imkânlarının yeterli olmasının öğrenci başarısını olumlu etkilediği” bulguları çalışmada bu sonucunu destekler niteliktedir. Fried (2008) ve Jones (2004)’un yaptıkları çalışmalarda

“teknoloji kullanımının başarıyı doğrudan etkilemediğini” belirtmişlerdir. Bu bulgular da çalışmada sonuçlarını önemli oranda güçlendirmektedir.

- Öğretmenler, eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerden “*Öğretmen Nitelikleri*”ne ilişkin olarak belirlenen faktörlerin tümünün önem derecesine öğretmenler “önemlidir” demişlerdir. Bu bulgu, Çelik ve Katılmış (2010)’ın “Öğretmenin, bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmaması, kendilerini çağdaş gelişmeleri izleyerek yenilememeleri, bugün için kısmen klasikleşen anlatım yöntemini süreklilercih etmeleri öğrenci başarısını olumsuz yönde etkilemektedir” bulgusu ile örtüşmektedir.
- Öğretmenler, eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerden “*Öğrenci Özellikleri*”ne ilişkin olarak belirlenen faktörlerinin tümünün önem derecesine öğretmenler “önemli” olarak belirtmişlerdir. Ulaşılan bu sonuç, Çelik ve Katılmış (2010)’ın “Öğrencilerin, derse ve dersin öğretmenine karşı tutumları, düzenli çalışmama, içinde bulunduğu sosyal çevre ve zihinsel yetersizliklerinin başarılarını etkilediği görülmektedir” bulgusu tarafından desteklenmektedir.
- Öğretmenler, eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerden “*Yönetim Anlayışı*”na ilişkin faktörler olarak belirlenen faktörlerin tümünün önem derecesine öğretmenler “önemli” olarak belirtmişlerdir. Yavuz (2009)’un “Okul müdürlerinin okulun paydaşlarının geri bildirimlerinden yeterince faydalanmadıkları anlaşılmaktadır” bulgusu ile Çelikten (2004)’in “Okul müdürlerinin en az zaman ayırdıkları işlerden birisi de okul-çevre ilişkileridir” bulguları okul yönetiminin okul verimliliğini artırmada önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.
- Öğretmenler, eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerden “*Okul-Aile İşbirliği*”ne ilişkin olarak belirlenen faktörlerin tümünün önem derecesi öğretmenler tarafında “önemli” olarak görülmüştür. Ulaşılan bu sonuç, Tural, (2002)’in “Ailenin sosyo-ekonomik durumu öğrenci başarı farklılıklarını açıklamada çok önemlidir” ve Aslanargun (2007)’un “Okula yönelik ilgisizliğin ve dolayısıyla okul-aile işbirliğinin gerçekleştirilememesinin temelinde, okulun amaçlarının veliler tarafından yeterli ölçüde bilinmemesi ve buna bağlı olarak benimsenmemesi yer almaktadır” bulgularıyla desteklenmektedir.

2. Öğretmenlerin eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin görüşlerinin kişisel özelliklerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan analizlere dayalı olarak elde edilen sonuçlar şöyle sıralanabilir.

- Eğitimin verimliliğine etki eden faktörlerin belirlenmesinde öğretmen görüşleri branşlarına göre anlamlı farklılık göstermemiştir. Ancak belirlenen faktörlerin eğitimde verimliliği etkileyen faktörler olduğuna en yüksek düzeyde fen ve matematik alanındaki öğretmenleri olmuştur.
- Eğitimin verimliliğine etki eden faktörlerin belirlenmesinde öğretmen görüşleri, öğretmeni oldukları eğitim kademesine göre, ilköğretim öğretmenleri lehinde anlamlı farklılık göstermiştir.
- Eğitimin verimliliğine etki eden faktörlerin belirlenmesinde öğretmen görüşleri öğretmenliği tercih nedenlerine göre anlamlı farklılık göstermemiştir.
- Eğitimin verimliliğine etki eden faktörlerin belirlenmesinde öğretmen görüşleri, alandaki yenilikleri takip etme durumuna göre anlamlı farklılık göstermiştir. Bu durum, alandaki yenilikleri her zaman takip ediyorum diyen öğretmen görüşleri ile hiçbir zaman takip etmiyorum diyen öğretmen görüşleri arasındaki farklılıktan kaynaklandığı belirlenmiştir.
- Eğitimin verimliliğine etki eden faktörlerin belirlenmesinde öğretmen görüşleri alanları ile ilgili aylık olarak takip ettikleri dergi sayısına göre anlamlı farklılık göstermiştir. Bu fark ayda iki dergi takip edenlerle hiç dergi takip etmeyen ve bir dergi takip edenlerle hiç dergi takip etmeyen öğretmen görüşleri arasındaki farklılıktan kaynaklandığı belirlenmiştir.
- Eğitimin verimliliğine etki eden faktörlerin belirlenmesinde öğretmen görüşleri, interneti kullanma amacına göre anlamlı farklılık göstermemiştir.
- Eğitimin verimliliğine etki eden faktörlerin belirlenmesinde öğretmen görüşleri aylık okudukları kitap sayısına göre anlamlı farklılık göstermemiştir. Ancak belirlenen faktörlerin eğitimde verimliliği etkileyen faktörler olduğuna en yüksek düzeyde ayda dört kitap okuyan öğretmenler olmuştur.

Araştırmada elde edilen sonuçlara dayalı olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

1. Eğitimin verimliliğini etkileyen faktörler olarak belirlenen; fiziki, öğretmen, öğrenci, yönetim ve okul-aile işbirliğine ilişkin tüm faktörlerin öğretmenler tarafından önemli görüldüğü belirlenmiştir. Bu faktörlerin eğitimde verimliliği olumlu olarak etkilemesi ve eğitimde verimliliği artırmaya yönelik olması için aşağıdaki öneriler dikkate alınmalıdır.

- Okulların; fiziki altyapıları, ısıtma, aydınlatma, ses sistemleri, sınıfların düzeni, teknolojik donanımı, yeterli araç-gereçlerin varlığı ve işlevselliği istenilen düzeyde olmalıdır.
- Öğretmenlerin alandaki yeniliklere uyum sağlamaları için düzenli olarak hizmet içi eğitime alınmaları ve ekonomik olarak desteklenmeleri gerekmektedir.
- Öğrencilerin; rehberlik servisinden ve kütüphanelerden yararlanmaları sağlanmalı ve sınıflardaki öğrenci mevcutları makul seviyeye getirilmelidir.
- Okul yönetimi, okul ile ilgili kararlarda tüm iç paydaşlarının görüşünü almalı, öğretmenlere karşı denetimden çok rehberlik görevini üstlenmeli ve okul kaynaklarını verimli olarak kullanmalıdır.
- Okul, öğrenci velileri ile düzenli olarak görüşmeler yapmalı ve velilerin çocuklarına eğitsel destek sağlamaları konusunda okul tarafından bilgilendirilmelidir.

2. Eğitimde verimliliği etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin öğretmen görüşleri yenilikleri takip etme durumuna ve izledikleri dergi sayısına göre anlamlı farklılık göstermiştir. Yenilikleri her zaman takip edenlerle, izledikleri dergi sayısı fazla olan öğretmenlerin daha duyarlı olmaları bu iki değişkenin önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle eğitim alanında meydana gelen tüm yenilikler konusunda öğretmenlerin bilgilendirilmesi ve tüm öğretmenlerin aylık olarak en az iki mesleki dergiyi düzenli olarak izlemeleri sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Altun-Akbaba, S. ve Çakan, M. (2008). Öğrencilerin Sınav Başarısına Etki Eden Faktörler: LGS/ÖSS Sınavlarındaki Başarılı İller Örneği. *İlköğretim Online*, 7(1). (<http://ilkogretim-online.org.tr>. Erişim tarihi, 30.12.2009).
- Aslanargun, E. (2007). Okul - Aile İşbirliği ve Öğrenci Başarısı Üzerine Bir Tarama Çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 18.
- Atay, İ. D. (1988). *İşletmelerde İnsan Gücü Verimliliğini Etkileyen Faktörler*. MESS yayınları, Ankara.
- Basinger, J. (2000) “**TeachingAccreditorIssues New Standards**”, *TheChronicle of HigherEducation*. 46,12–16.
- Binbaşıoğlu, C. (1983). *Eğitim Yöneticiliği*. Binbaşıoğlu Yayınevi. Ankara
- Boozer ,M.&Rouse, C. (2001). “IntraschoolVariation In Class Size: PatternsAndImplications”. *Journal of Urban Economics*. 50(1), 163–189.
- Bursalıoğlu, Z. (1997). *Eğitim Yönetiminde Teori ve Uygulama*. Pegem Yayınları, Ankara.
- Cradler, J. (1996). ImplementingTechnology in Education: RecentFindingsFromResearchand Evaluation Studies. Online, Retrieved 12 November- <http://www.wested.org/techpolicy/refind.html>. Erişim tarihi, 11.10.2010.
- Çelik, H. ve Katılmış, N. (2010). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Derslerindeki Öğrenci Başarısını Etkileyen Unsurlara İlişkin Görüşleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 22:128 – 153
- Fried, C., B., (2008). In-Class Laptop UseAndİtsEffects On Student Learning ComputerandEducation, 50, 906–914.
- Glasser, W. (2000). *Kaliteli Eğitimde Öğretmen*. Beyaz Yayınları, (Çeviren; Ulaş Kaplan)
- Gunter, M.A. and Jan S. (1999). *Instruction-A ModelsApproach*. Third Edition. USA.
- Jones, K., (2004). Using Interactive Whiteboards in theTeachingand Learning ofMathematics: a ResearchBibliography, *MicroMath*, 20(2), 5-6.
- Kaynak, Tuğray (2002). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.293.
- Lawless, K. A. (2003). BecomingLiterate in TheTechnological Age. New TesponsibilitiesandToolForTeachers. *The Reading Teacher*, 570(7).
- Özabacı, N. (2005). *Öğrenci Başarısızlığının (Akademik Başarısızlığın) Nedenleri ve Bazı Pratik Çözüm Önerileri*. E- Özet Eskişehir Eğitim Hizmetleri Merkezi, 1(2).
- Özdayı, N. (2004). Öğrenci ve Öğretmenlerin Gözüyle Sınıf Yönetimi Sorunlarına Genel Bir Bakış. *XII. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri*, 1, (375–394). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ünal, L. (1996). *Eğitim ve Yetiştirme Ekonomisi*. Ankara: EPAR Yayınları

Richards,Donald. (1986). *ProductiveandEffective Schools*. Chicago, Illinois: TheAnnual Conference of TheAmerican Finance Assocation.

Tural, N. (2002). Öğrenci Başarısında Etkili Okul Değişkenleri ve Eğitimde Verimlilik. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35;1–2

Şanlıurfa MEB. (2010). Okullarımız ve Öğretmenlerimiz. <http://sanliurfa.meb.gov.tr/2010> Erişim Tarihi, 21.11.2010

Yavuz, M. (2009). Okul Müdürlerinin Yönetimle İlgili Görüş ve Uygulamalarının Yönetim Kuramları Bakımından Değerlendirilmesi.*Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 121–155.

Not: Bu çalışma, 5-8 Ekim 2011 tarihleri arasında Anadolu üniversitesi tarafından düzenlenen “The First International Congress On Curriculum And Instruction Kongresi”nde Sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**ZİHİNSEL ENGELLİ ÖĞRENCİ VELİLERİNİN EĞİTİM İHTİYACININ
BELİRLENMESİ**

Sedanur SAKA

Düzce Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

sedanursaka@gmail.com

Özet

Aile, toplumu oluşturan en güçlü unsurdur. Aile yaşantısının fertler üzerindeki tesiri, toplumun bir nevi görüntüsünü teşkil eder. Ailedeki çocuk sayısı, ekonomik durum, aile yapısı (çekirdek/ geniş), devamlı hastalığı olan birey sayısı ve engelli bireyin varlığı ebeveynlerin sosyal hayattaki pozisyonunu etkiler. Her ailede bu durum aynı değildir. Özellikle zihinsel engelli bireylerin hayat boyu devam eden durumları, anne ve baba tutumlarına farklı bir biçimde yön vermektedir. Veliler bu durumla baş edebilmek için destek almak ihtiyacı hissetmektedirler. Bu çalışmada zihinsel engelli öğrenci velilerinin çocuklarına yaklaşımlarında ihtiyaç duydukları eğitimin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma türlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma, Düzce ilinde, çocukları bir özel eğitim merkezine devam eden 10 anne ile yapılan bireysel ve grup görüşmelerini ihtiva etmektedir. Veri toplama yöntemi olarak bireysel görüşme ve odak grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde, içerik analizi tekniğine başvurulmuştur. Temalar da kendi içinde sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Engelli Öğrenciler, Özel Eğitim Merkezleri, Aile Eğitimi, Öğrenci Velileri

**DETERMINATION OF NEEDS OF MENTALLY DISABLED STUDENTS
PARENTS**

Abstract

Family is the most powerful element of the community. The effect of the family life on the individuals constitutes the appearance of the view of the community. The number of the children in family, economic status, family structure (nuclear/ extended), number of individuals with continuous sickness, and existence of the disabled person effects the position of the parents in social life. This is not, the same in every family. Especially mental disabled people's life long situations directs the attitude of the parents. Parents think that they should get same support to fight this situation. In this study, the children of parents of mentally retarded students approach were to determine the educational content they need. This research is a qualitative case study. Set in the city of Düzce, it includes group and one-on-one interviews with than mothers who have their children in a special education facility. The one-on-one interview and group interview technique were used as the means of collecting data. A semi-structured form was used to collect the data. In the analysis, the content analysis technique was used. The themes were then listed among themselves.

Key Words: Mentally Handicapped Students, Special Education Centers, Family Education, Parents Of Students

1. Giriş

Aile, toplumu oluşturan en güçlü unsurdur. Toplum, birçok ailenin bir araya gelmesiyle oluşur (Könezoğlu, 2006). Aile yaşantısının fertler üzerindeki tesiri toplumun bir nevi görüntüsünü teşkil eder. Aile de diğer kurumlar gibi kendisini şekillendiren toplum için bazı fonksiyonları yerine getirir. Bazı araştırmacılar tarafından aile; toplumsal kurallar, gelenekler ve yasaların öngördüğü biçimde kurulduğu gerekçesiyle (Bilen, 2009) özel olmaktan çok toplumsal bir kurum olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında aile her toplumda ve devirde varlığını devam ettirdiğinden evrensellik özelliğine sahiptir (Könezoğlu, 2006). Aile hakkında genel bir görüş bildirmek neredeyse imkânsız görünmektedir. Her sosyal grup açısından ailenin mana ve mahiyeti farklılık taşıyabilmektedir. Literatürde aile tanımlamalarında; geniş aile, çekirdek aile, bileşik aile, parçalanmış aile gibi ifadeler yer almaktadır. Bu çalışmada aile türlerine mutlu aile ifadesi de eklenmiştir.

Teorik açıklamaların belirttiği üzere modern toplumun ortaya çıkışını hazırlayan sanayileşme, kentleşme ve sekülerleşme süreçlerinde toplumsal kurumların yapısında meydana gelen değişimle birlikte toplumun temelini oluşturan ailenin de yapısı, öğeleri ve işlevleri tamamen farklılaşmıştır (Çelik, 2009). Bu bağlamda aile tanımlamalarının da içeriği ve başlıkları değişmiştir. Genel hatlarıyla aile türlerine bakıldığında geniş aile, çekirdek aile, parçalanmış aile ve mutlu aile başlıklarına yer verilebilmektedir.

Geniş aile çeşitli kuşakların bir arada yaşadığı, aile içinde duygusal paylaşımların yoğun yaşandığı bir aile türüdür. Geniş aile Türk kültüründe yer alan ve aile bağları açısından oldukça önem taşıyan bir modeldir. Bu ailelerde bireyler, birkaç kuşağın birlikte yaşamasıyla paylaşım, dayanışma, fedakârlık, saygı, sevgi, hoşgörü gibi topluma olumlu yön veren değerleri kazanmaktadırlar. Bunun yanı sıra kimilerine göre kalabalık yaşamının verdiği olumsuz durumlar da kendini gösterebilir.

Çekirdek aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan, bünyesinde diğer aile büyüklerinin olmadığı aile türüdür. Ancak işlevsel bakımdan çekirdek ailenin modern dönemin ihtiyaçlarına göre geniş akraba gruplarından bağımsız bireyci bir kişiliğin oluşumuna uygun yapısı dikkat çekmektedir (Marshall, 1999, Akt; Çelik, 2009).

Parçalanmış aile, anne babanın aynı çatı altında yaşamadığı aile türüdür. Bu tür ailelerde çocuklar ailelerin anlaşması yoluyla ya da mahkeme kararına göre, anne ya da babanın himayesinde olmaktadır. Aile biçimleri sıralanırken bir arada bulunan fakat parçalanmış ailelerin varlığı da göz ardı edilmemelidir.

Mutlu aile kavramı, birçok ailevi durumu içine alan kuşatıcı bir ifadedir. Mutlu aile için bir tanımlama yapıldığında bunun içinde en az yer alacak ifade fiziksel şartlar olmaktadır. Ailelerin türlerine ve her bir ailenin kendi içinde yaşam şartlarına bakıldığında mutluluk ifadesinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Engelli çocuğa sahip aileler için de bu durum diğer ailelerde olduğu gibi farklılık göstermektedir. Burada engelli çocuğun ailedeki mutluluk düzeyine etkisini belirleyen en önemli faktör ebeveynlerin özürülük algısıdır. Aile üyelerinin özürülü çocuğa yaklaşımını da belirleyen özürülük algısı bazen mutluluk hissini azaltabilmekte ya da artırabilmektedir. Ailenin yaşadığı tüm bu kriz durumları ve duygusal zorlanmalar, ailenin tekrar eski dengesine kavuşabilmesi ve sağlıklı bir şekilde işlevsellik gösterebilmesi için aile hizmetlerinden yararlanmalarını gerektirebilir (Uluocak; Bulut, 2011).

Ailedeki çocuk sayısı, ekonomik durum, aile yapısı (çekirdek/geniş), devamlı hastalığı olan birey sayısı ve engelli bireyin varlığı ebeveynlerin sosyalhayattaki pozisyonlarını etkiler. Ailelerin çocuklarına ilişkin beklentileri de durumun rengini değiştirebilmektedir. Anne babanın sahip olmak istediği beceriler ve meslek arzuları, çocuktan beklentiler olarak yansımaktadır (Akkök, 1982). Beklentilerin farklılaşmasıyla ailelerde meydana gelen psikolojik yıkım olabilmektedir. Çocuklara yaklaşım konusunda yaşanan güçlükler aile beklentisinin karşılanamaması ile de artabilmektedir. Her ailede bu durum aynı değildir. Aileler bu yoğun stresli uzun süreli sorunla baş etmede yetersiz kalabilir ve çeşitli duygusal ve davranışsal sorunlar yaşayabilirler (Yıldırım ve Conk, 2005). Özellikle zihinsel engelli bireylerin hayat boyu devam eden durumları anne ve baba tutumlarına farklı biçimde yön vermektedir. Farklı özellikleri olan bir çocuğun anne – babası olma rolü, anne – babaların kendi seçtikleri bir rol değildir, hiçbir anne- baba bu role kendini hazırlamaz (Sarı, 2007). Böyle bir durumla karşılaşıldığında ebeveynlerin iletişim problemlerinin oluşabileceği de söz konusudur. Ailelerin işlevlerini sağlıklı bire şekilde yerine getirememesinde iletişim

eksikliği ve aksaklıklardan kaynaklanan aile sorunlarının etkili olduğu bilinmektedir. Aileye katılan yeni bireyin engelli olması ise ailede şok etkisi yaratarak, karmaşık duygular yaşamalarına ve normal aile yaşamının bozulmasına neden olabilmektedir (Özşenol ve diğ, 2003).

Bu ailelerde yetersizlik hissetme ve çaresizlik durumu problem doğurmaktadır. Aileler bu durumlarla baş edebilmek için destek alma ihtiyacı hissetmektedirler. Engelli çocuğu olan ailelerin engelli çocuğa uyum sağlaması ve yaşadıkları güçlüklerle baş edebilmesi için destek alması önemlidir. Alınan desteğin de profesyonel birinden olması ailenin çocuğa uyumunu ve yaşadıkları bütün bu güçlüklerle baş edebilmelerinde kolaylık sağlayacaktır (Şen, 2004).

Uzun süre bir arada yaşayan insanlar için dayanışma duygusu hususiyetle önem taşıyabilir. Aksi halde tek bir üyede biriken mesuliyetler kişiler arasında gerilimli bir tutum sergilenmesine sebep olabilmektedir. Psikolojik bir yapı olarak aile sisteminin amacı, tek tek bireysel gereksinimleri ve istekleri karşılamanın ötesinde, üyelerinin aynı anda ve karşılıklı bir biçimde, sosyal, psikolojik ve sosyolojik gereksinmelerinin karşılandığı bir yapı oluşturmaktır (Boyacı, 2008). Bu yapı sağlıklı oluşturulmadığında dengeli rol paylaşımının eksikliği ile engelli çocuğunun bakım yükünün üzerinde bulunduğu anneler için birçok açıdan istenmeyen durumlar ortaya çıkabilmektedir.

Özel gereksinimi olan çocuğa sahip aileler, kurumsal ve kurum dışı olmak üzere iki türde destek alabilirler. Kurumsal destekler, ailelerin sosyal, psikolojik, fiziksel ve ekonomik yönden desteklenmesini kapsar. Kurum dışı destekler ise, ailelerin aile içi etkileşimlerini geliştirmeye yardımcı olmak ve onları benzer özellikleri olan diğer ailelerle bir araya getirmek anlamına gelir (Cavkaytar, 2010). Bu türlü bir destek ile ebeveynler içinde buldukları depresyon, engellenme ve beraberinde gelen mutsuzluk ve ümitsizlik duygusundan kurtulmayı başarabilirler. Belli başlı destek eğitiminden geçen velilerin daha sonraki süreçte, yerleşik tutum sergilemeleri beklenmektedir. Bu süreci sağlıklı tamamlayan bireyler, yaşamlarının devamını daha olumlu bir bakış açısıyla sürdürerek yaşam kalitelerini yükseltebilecekleri düşünülmektedir.

Zihinsel engelli çocuğu olan anne babalar yaşamlarının büyük bir kısmında sosyal destek sistemine de ihtiyaç duymaktadır. Biriken negatif duygular çevrenin iyimser

tesiriyle kısmen de olsa izale edilebilmektedir. Kişiyne önemli bir halkanın parçası olduğu ve sevildiğini hissettirmekte olan sosyal destek, aynı zamanda bireylerin sadece psikolojik sağlığını değil, fiziksel sağlığını da etkilemekte, tutum ve davranışlar üzerinde büyük bir etkisinin de olduğu bilinmektedir. Ailelere götürülecek hizmetlerinin geliştirilmesi için ebeveynlerin stres kaynaklarının neler olduğu, bu stresle baş etmek için hangi yöntemleri kullandıkları ve kullandıkları yöntemlerin etkili olup olmadığı gibi soruların (Kırıcı, 2010) nitelikli bilimsel çalışmalarla yanıtlanmanın gerekliliği açıktır.

2. Amaç

Zihinsel engelli öğrenci velilerinin çocuklarına yaklaşımları çocukların/ailelerin yaşam kalitesi açısından oldukça önemlidir. Ailelerin çocuklarına yönelik tutumlarının olumlu bir değişime uğraması için ihtiyaç duyulan noktalarla örtüşen bir eğitim sürecinin gerekliliği kaçınılmazdır. Bu çalışmada, zihinsel engelli öğrenci velilerinin çocuklarına yaklaşımlarında ihtiyaç duydukları eğitimin belirlenmesi amaçlanmıştır.

3. Yöntem

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma Düzce ilinde, çocukları bir özel eğitim merkezine devam eden 10 anne ile yapılan odak grup görüşmelerini ve bireysel görüşmeleri ihtiva etmektedir. Örnekleme dâhil edilen anneler, çocuklarının engel türünün zihinsel olması durumuna ve gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu form, literatür taraması ve araştırmacı gözlemi sonucunda hazırlanan sorulardan hareketle oluşturulmuş ve uzman görüşüne göre düzenlenerek son hali verilmiştir.

Veri toplama yöntemi olarak bireysel görüşme ve odak grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır. Bireysel görüşme yoluyla veri toplanan katılımcılar “K” ile kodlanırken, grup görüşmesi yoluyla elde edilen veriler yani grup görüşleri “G” ile kodlanmıştır. Alıntılarda gösterilen K ve G kodları katılımcı ifadelerinin bireysel veya grup görüşmesi olduğu konusunu açıklar. Kimi bireylerin yaşantısı için bireysel görüşme daha nitelikli olurken, kimileri için de grup görüşmesi tekniği yararlı olmuştur.

Böylelikle araştırmaya katılan annelerden toplanan verilerin derinlik kazanması sağlanmıştır. Görüşmede ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Bu yolla elde edilen veriler yazılı hale getirilerek veri seti oluşturulmuştur.

Verilerin analizinde, içerik analizi tekniğine başvurulmuştur. İçerik analizi yoluyla verileri tanımlanmış, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmıştır. İçerik analizinde temel işlem yapılan, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Oluşturulan veri setinden çıkarılan kelime ve kelime grupları kodlanmış, sonrasında ortaya çıkan kavramlara göre sıralanmış ve buna göre veriyi açıklayan temalar oluşturulmuştur. Temalar da kendi içinde sınıflandırılmıştır.

4. Bulgular ve Yorum

Bulgular temalar altında, katılımcıların özgün ifadelerinin katılımı ve literatür ile yorumlanarak bu bölümde ayrıntılı biçimde sunulmuştur. Bu kısımda, içerik analizi yoluyla verileri tanımlamaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre eğitim ihtiyacını ortaya çıkaran sebepler, zihinsel engelli öğrenci velilerinin birey ya da çevresel etkiler kaynaklı hatalı davranışlarından doğmaktadır.

4.1. Çocuğa Evde Beceri Kazandırmada Ebeveynlerin Rolü

Bu kısımda, ebeveynlerin zihinsel engelli çocuklarla yakın ilgi kurabildikleri ev yaşantısında karşılaştıkları sorunlar, beceri kazandırma bağlamında ele alınmıştır. Katılımcıların ifadeleri esas alınarak hazırlanan metinde, evde beceri kazandırma sürecinde ebeveynlerin etkisi üzerinde durulmuştur.

4.1.1. Ailelerin beceri kazandırmada karşılaştığı yetersizlik hissi

Zihinsel engelli öğrenci velilerinin kimi konularda daha çok zorluk yaşadıkları görülmektedir. Özürlü çocukların gelişiminde - diğer çocuklar için geçerli olduğu gibi - evde destek niteliğinde bir eğitim gerekmektedir. Okulda beceri kazanma faaliyetleri öğretmenler tarafından yerine getirilirken, diğerlerine göre zor bir hayatın içinde

bulunan zihinsel engelli öğrencilerin anneleri bu konuda daha fazla çaba sarfetmek zorunda kaldıkları düşünülmektedir. Bu konuda yaşadıkları sorunları katılımcılar şöyle ifade etmektedir;

“Çocuklara beceri kazandırma işi genellikle okullara bırakılıyor. Böyle olmak zorunda.. Ayakkabını giyin kızım diyorum, ters giyiniyor. Düz giyin diyorum, yine ters giyiniyor. Ben de artık bırakıyorum çünkü laf anlatamıyoruz” (K1).

K1 in ifade ettiği gibi çoğu zaman anneler çocuklarından yapmakta başarılı olamayacağı davranışları sergilemesini beklemekte ve gerçekleşmeyen netice için de üzüntü ve stres duymaktadırlar. Bu durum, özellikle çocuğunun engel durumunu henüz kavrayamamış ebeveynlerde görülmektedir. Oysa pek çok araştırma sonucu, anne babaların ve bazı aile bireylerinin eğitildikleri takdirde, özel gereksinimli çocuğa birçok yaşam becerisini öğretebildiklerini gösterir (Cavkaytar, 1999; 2007; Cavkaytar ve Pollard, 2009, Akt: Cavkaytar,2010).

4.1.2. Ailelerin çocukla iletişim eksikliği

Görüşmeye katılan velilerin, çocukları ile iletişim temelli bazı problemler yaşadıkları görülmüştür. İletişim temelli problemler katılımcı ifadeleriyle şöyle sıralanabilir;

“...Çocuklar zihinsel engelli olduğu için laf anlamıyorlar “ (G1; G2).

“...Çocuğumu okula getiremiyorum. Neden gidiyoruz diye soruyor. Okuma yazma öğrenmek için gitmesi gerektiğini söylüyorum. Gitmezsen hiç bir şey öğrenemezsin, yazı yazamazsın diyorum. Ama çocukta iştah yok(!)”(K4)

Zihinsel engelli çocuklar da tıpkı normal gelişim gösteren çocuklar gibi bazı etkinlikleri gerçekleştirmekten hoşlanmayabilirler (Başıal ve Batu, 2002). Bu durumu çocukların özel durumlarına yorma çocuğun ve ailelerin yıpranmasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla ailelerin eğitimde ihtiyaç duydukları bir diğer nokta da çocuklarıyla iletişim kurmada dikkat edilecek noktalar olarak görünmektedir.

4.2. Ebeveynler Arasındaki Rol Dağılımı ve Sorumluluk Algısı

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde aile yüklenmesinin daha çok anneler üzerinde biriktiği sonucunun elde edildiği çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Sarı, 2007).Ailenin engelli çocuğun yetiştirilmesiyle ilgili bazı kararları vermesi ve bazı sorumlulukları paylaşması gerekmektedir. Bu süreçte engelli çocuğa sahip aileler, rol ve işlevlerde karışıklık yaşayabilirler (Özşenol ve diğ.,2003).Yaşanabilecek rol dağılımı ve sorumluluk algısı karmaşasına yönelik katılımcı ifadelerine aşağıda doğrudan yer verilmiştir.

Bu konuda katılımcıların görüşlerinden aşağıdaki sonuçlara varılmıştır;

1. Engelli çocukların bakımında en çok mesuliyeti anneler yükleniyorlar.
2. Babalar kendisini daha çok evin maddi yükünden sorumlu hissediyor.

*“... Akşam işten yorgun geliyorlar, sonra da çocukla ne kadar ilgilenebilirler ki. Akşam baba geldi mi oyun oynar, ilgilenir. İlgilenmek dediğimiz şey, yemek yedirmek, üstünü değiştirmek değil ama bazen oyun oynarlar. Gündüzleri ise çocuğu parka anneler götürüyor, anneler oynatıyor. Bazı babalar ise çocuğun manevi gelişimiyle hiç ilgilenmiyor ve tüm yükü annenin üzerine itiyorlar. Çok acil, zor durumlar olunca yardımcı oluyor (baba) ama başka zaman ‘ben şunla ilgileneyim de sen git kafanı dinle biraz’ durumu yaşanmıyor. **Çok mecburi zamanlarda** gece tuvalet nöbetlerinde **bazen yardımcı oluyorlar**” (G2)*

3. Babaların kendine göre algıladığı sorumluluk iş hayatını kapsarken, annelerin sorumluluk algısı babaya ait mesuliyetleri de kapsıyor.
4. Çocuklarına aşırı özveride bulunan annelerin yaşam duygularını dengeleyecek türde bir muameleye ihtiyaç duydukları ve eşlerinin çoğu zaman bu durum göz ardı etmeleri, annelerde iki kat fiziksel ve psikolojik tahribata sebep oluyor.

Psikolojik bir yapı olarak aile sisteminin amacı, tek tek bireysel gereksinimleri ve istekleri karşılamanın ötesinde, üyelerinin aynı anda ve karşılıklı bir biçimde, sosyal, psikolojik ve sosyolojik gereksinimlerinin karşılandığı bir yapı oluşturmaktır (Boyacı, 2008). Bu karşılıklı ödevlerin yerine getirilmediği bir aile sistemi içinde çatırdamalar ve yaşama karşı olumsuz tutum geliştirme kendini gösterebilmektedir. Yukarıdaki

katılımcı görüşlerinden de anlaşılacağı gibi; engelli çocukların ailelerinde de rol paylaşımı konusu oldukça önem taşımaktadır. Normal ailelerde de eksikliğinde birçok psikolojik ve fiziksel problemlerin baş gösterebileceği dengesiz rol dağılımı problemi, engelli çocuğu olan ailelerde yıpranma yüzdesi çok daha fazla olduğundan ayrıca önem taşıyabilir. Bu noktadan hareketle gerçekleştirilecek aile eğitimi programında anne ya da babalara iş bölümü/ rol paylaşımı konusunun önemini kavratacak etkinliklere ve bilgilere yer verilmesi etkili olabilmektedir.

4.3. Gelecek Kaygısı

Bu bölümde ailelerin psikolojik destek ve eğitim ihtiyacının bir yanı olan gelecek kaygısına dair katılımcı görüşlerine yer verilmiştir.

“Çocuklarla ilgi düşündüğümüzde bazen umut doluyoruz bazen de bizden sonraya kalırsa çocuğun hali ne olur diye düşünüyoruz. Yani biz de otistikler gibiyiz. Onlar da bazen bağıryorlar, bir sevinçli bir uslu oluyorlar. Biz de öyleyiz, duygularımız değişiyor”(K5)

“Bir an insan; iyi, sağlıklı çocuğu olduğunu bilmek istiyor, unutmak istiyor, ama olmuyor”(G1).

“Çocuğum ben öldükten sonraya kalırsa diye düşünmek beni kahrediyor. Bazen, - kendi çocuğu için insanın hiç istemeyeceği bir şey belki ama – dua ediyorum çocuğum benden önce ölse diye, sonra da üzülüyorum ama ne yapayım işin içinden çıkamıyoruz”(K3)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadelerine göre zihinsel engelli çocuk sahibi annelerde gelecek kaygısı problem olarak kendini gösteriyor. Bugüne odaklanamayan anneler, geleceğin endişesiyle çocuklara karşı tutumlarında ve iç dünyalarında olumsuzluklar yaşayabiliyorlar. Gelecek kaygısı taşımada ailelerin inanç dünyalarının etkisi görülebiliyor. Kara'nın çalışmasında yer alan bulgulara göre, dindar aileler, gelecek kaygısı ve çocuğunun durumunu kabullenememe durumuna karşılık, teslimiyet düşüncesiyle rahatlarken dini duygulara daha az bağlı olan veya hiç bağlı olmayan

kimselerde ise isyan ve benzeri yıpratıcı duyguların hâkim olabiliyor. Her iki türlü aileler için de söz konusu durumların geçerli olmadığı zamanlar da olabilir.

4.4. Elişi ve Benzeri Uğraşların Engelli Çocuğu Olan Annelere Etkisi

Katılımcılar, düşünce dünyasında çoğunlukla karmaşa ve sürekli meşguliyet olan zihinsel engelli öğrenci velilerine yönelik oluşturulan etkinlik programlarının, öznel iyi oluş düzeylerine olumlu etki yaptığını ifade etmektedirler.

“Bizim çocukların okulunda katıldığımız bir kursumuz var. Çocuk dersteyken hocamızla dikiş nakış öğreniyoruz. Bununla uğraşmak iyi geliyor. Elişiyle uğraşırken biraz unutuyoruz durumumuzu. Sonra yeniden elimizden bırakınca, aynı her şey başlıyor” (G2).

Yukarıda yer alan grup görüşlerine göre, el sanatları türünde kursların, annelerin yeteneklerine göre ilgili alanda çalışmalar yapmasıyla günlük yaşam stresinden bir süreliğine de olsa uzaklaştırdığını fakat uzun süreli bir etki yapmadığı anlaşılabilir.

4.5. Engelli Çocuk İle Sürekli İlgilenmek Zorunda Olmak Düşüncesinin Anneler Üzerindeki Etkisi

Bu bölümde; engelli çocuk ile sürekli ilgilenmek zorunda oldukları düşüncesinin anneler üzerindeki etkisi hakkında katılımcı görüşlerine yer verilmiştir.

“Birçok aile çocuğu için fedakârlık yapar. Engelli öğrencilerin velilerinin bu konuda davranışları daha farklı oluyor “(K2).

*“Evde engelli çocuk varsa sürekli onunla ilgilenmek zorunda olan birilerinin olması şarttır. Bir düğünde ya da bir ev oturmasında **mecburen siz gidemiyorsunuz**, evde kalıp çocuğa bakmanız gerekiyor. Komşuya ya da başkasına **bırakamıyorsunuz**. Tatile de **gidemiyorsunuz**. O ya da siz diye iki ayrı insan düşünmüyorsunuz yani, o siz oluyorsunuz siz o. Aynı insan gibi yani. Kendini ayrı tutup **bir düşüncen olamıyor**. Çocuğunuz varken olacaksa, düşünürsünüz. O varken olamayacaksa **düşünemezsiniz**. “ (G1)*

Zihinsel engelli öğrenci anneleriyle yapılan görüşmelerde annelerin en çok vurguladıkları nokta olumsuz durumların yansımaları olarak “yapamama, edememe” dolayısıyla “kısıtlanma, engellenme” anlamı taşıyan ifadeler olmaktadır. Bu durum yine gelecek kaygısı ile bağlantılı olabilir. Süreklilik düşüncesinin üzüntü vermesi, annelerin geleceğe yönelik endişelerinin devamlı olarak zihinlerini meşgul etmesinden kaynaklanıyor da olabilir. Anne babalar durumlarını kavradıktan sonra ileriye dönük daha gerçekçi hedefler belirleyebilirler (Küçükler, 1993). Bu noktadan hareketle bugüne yönelik olumlu düşünme içeriğine sahip bir dizi etkinlik anneler için yararlı görünmektedir.

4.6. Çocuğun Gelişim Dönemlerine Ait Yanlış Bilinenler

Görüşmelerden elde edilen verilere göre; halk arasında yaygın görüşler de çocuğun engelini fark etmekte geç kalınmasına sebep olabilmektedir. Bunun yanında bazı yanlış veya eksik dini bilgiler ve yaklaşımlar da istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. Söz konusu durum aşağıda yer alan katılımcı ifadelerinde görülmektedir.

“Çocuklardan bir tanesi (iki engelli çocuk sahibi), üç buçuk yaşına geldiğinde hala yürümüyordu. Köyde hep öyle derler zaten, “amcası da geç yürüdü, babası da böyleydi” gibi” (K4).

“Bir zaman sonra çocukta anormal davranışlar görmeye başladık. Örnek olarak; şımarıklık gibi, ipe kapanma gibi. Çocuk o sıralar değişiyor, tuhaf oluyor. Komşu bir psikologa götür dedim. Üç yaşındaki çocuğun psikologla ne işi olacak dedim. Diğer komşular da hep nazar değmiştir, güzel çocuk dediler. İnsan da o dönemde kötü düşünmek istemez zaten, duyduklarına inanmak ister. Bir iki okuttuktan sonra psikologa götürdük. Çok sonradan öğrendik ki çocuk zihinsel özürliymiş” (K6)

4.7. Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşam Yeri Tercihleri

Engelli çocuğa sahip anneler için sosyal ilişkiler içerisinde, komşuluk ilişkileri büyük önem taşımaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre;

1. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan anneler, diğer annelere göre komşularıyla daha güzel iletişim kurabiliyorlar.

2. Apartman hayatı yaşayan aileler ise çocuklarında var olan kontrolsüz hareket etme özelliğinden dolayı sürekli bir rahatsız etme ve uyarı alma endişesi taşıyorlar.
3. Fiziksel durumun dışında, manevi olarak diğer aileler ile iletişim konusunda veliler zorlanıyorlar.

4.8. Engelli Bireye Öğretmenin Bakışı

Veliler anaokulunda diğer velilere göre, öğretmen ile daha az konuşabildiklerini, öğretmenin çocuğu hasta olarak gördüğünü, öğrencilerin okulun gereklerini yerine getiremediğini ifade ettiklerini belirtiyorlar. Ayrıca veliler, öğretmenin, çocuğun özürülü olduğu için yapamıyor olduğunu göz ardı ettiğini belirtiyor. Bu konuyla ilgili katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerden alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Bizler anaokulunda öğretmen ile diğer öğrencilerin velilerinden her zaman daha az konuşabiliyoruz. Öğretmen de bizim çocukları zaten hasta olarak görüyor. Hatta bana şunu yapamıyor, bunu yapmıyor bile diyor. Zaten çocuk özürülü, yapmaması çok normal(G1, K4)”

4.9. Çevrenin Duyarlılığı

Zihinsel engelli öğrenci velilerinin çevreden, özel durumlarına yönelik bazı beklentileri bulunmaktadır. Durumu özetleyen alıntılara aşağıda yer verilmiştir;

“Okul açıldığında bizim çocuklarla yaşıt komşuların gelip, kitap kaplıklarıyla ve çocuğa aldıkları çantalarıyla kapının önünden geçmesinden bile rahatsız oluyorum. Benim çocuğum da eğer özürülü olmasaydı, yedi yaşında okula başlayacaktı ama biz hala normal okula başlayamıyoruz. Bunlar insana çok dokunan şeyler gerçekten. Bu konularda daha dikkatli olmaları gerekiyor diğer arkadaşların da. Komşum benden makas istediğinde, hayırdır niye lazım dediğimde çocuğun kitaplarını kaplıyoruz da dememeleri gerekiyor”(K7)

4.10. Sosyal Hayatta Özürlü İnsan Algısı

Sosyal yaşamda engelli öğrenci velilerini bekleyen bazı zorluklar bulunabilmektedir. Bu durumu yansıtan katılımcı ifadelerine aşağıda verilmiştir;

“Evin dışındaki hayata tek başınıza uyum sağlamaya çalışmak zor olmasa da, özürlü bir çocukla sokağa çıkmak, yolculuk yapmak, çarşı- pazar, tatil yerlerinde dolaşmaya çıkmak pek kolay olmuyor. İlk zamanlar markete götürmüyordum hiç. Çünkü tuttuğu rafı aşağı indirecek diye korkuyordum. Alışverişleri hep babası yapıyordu ben çocuğu bırakıp çıkamadığım için. Sokağa çıktığımızda bakanlar çok oluyor. Bunu hala yaşıyoruz. Kimisi acıyarak bakıyor, kimisi öyle anlamsız. Tabi başlarda çok canınız sıkılıyor ama sonra kanıksıyorsunuz. Bazı bakışları görmüyorsunuz artık” (K9)

4.11. Engelli Bireyin Varlığının Ebeveynlerin Tatil Düşüncesine Etkisi

Engelli çocuğa sahip birçok aile tatil ifadesine endişe ile yaklaşmaktadır. Elde edilen bilgilere göre,

1. Birçok aile tatile gidemeyebiliyor,
2. Bu durum çocuğun engel durumuna göre değişebiliyor,
3. Tatile giden ailelerde de durum diğer ailelere göre farklı olabiliyor,

Bu konuyla ilgili doğrudan alıntı aşağıda verilmiştir;

“Tatile gideceğimiz yer ve tarihler özürlü çocuğumuz olduktan sonra değişti. Okullar tatil ettiği gibi giderdik önceden, daha sonra çok kalabalık olduğu için o tarihlerde çok zorlandık çocukla. Daha sakin olan tarihleri okullar kapanmadan kimsenin kalabalık oluşturmayacağı zamanları tercih ettik. Çünkü çocuk yoldan kalabalık arasında bir kızın saçını çekiveriyor sizde bağrışmalardan dolayı mahcup oluyorsunuz. Böylelikle daha yalnız ve sakin bir hayatı tercih etmeye başlıyorsunuz”(K6).

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda elde edilen verilerden hareketle aşağıda ifade edilen sonuçlara ulaşılmıştır. Ailelerin çoğu zaman çocuklarına karşı nasıl bir tutum sergileyeceklerini bilememekten doğan çaresizlik ve beraberinde türlü problemler yaşadıkları görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre bu durumu tetikleyen çeşitli faktörler vardır. Bunlar;

1. Çocuğun engelini fark etmede geç kalma,
2. Çocuğunun diğer çocuklardan farklılığını kabullenmeme,
3. Kendini hiç görme, adanmışlık, kendine vakit ayırmama,
4. Başkaları tarafından anlaşılma düşüncesi,
5. Hayata karşı motivasyon eksikliği,
6. Ümitsizlik,
7. Evde destekleyici eğitim – beceri kazandırma bilgisi eksikliği,
8. Ebeveynler arasında dengesiz rol dağılımı,
9. Duygu ve düşüncelerini ifade etme eksikliği,
10. Çocuğunu diğer çocuklarla kıyaslama,
11. Çocukla doğru iletişim kurma eksikliği/ güçlüğü
12. Psikolojik destek ihtiyacı,
13. Okul öncesi eğitime yeni başlarken karşılaşılan sorunlar,
14. Toplumun verdiği tepkilere dirençsizlik,
15. Yaşadıkları hayatı bir şanssızlık olarak nitelendirmeleri, olarak ifade edilebilir.

Sayılan problemler velilerin yaşam kalitelerini olumsuz etkilemekte ve bu durumdan, fert ve toplum açısından istenmeyen sonuçlar doğurmaktadır. Bunlar; sosyal yaşantıdan kopuk bireylerin artması ve bu noktadan türeyen içe kapanma, komşuluk ilişkilerinde zayıflık, arkadaşlık kuramama gibi toplumsal hayatı olumsuz etkileyen ve kişilerin de negatif etkilendiği bir durum olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Görüşmeler neticesinde anlaşılan bir diğer durum ise sadece anne babalara yönelik bir eğitim programının yeterli olamayacağıdır. Her bir ailenin içinde yer aldığı toplumun varlığı düşünülecek olursa bir grubun ihtiyacını seslendiren bir eğitimin, farklı gruplara yapılacak olan eğitimler ile mümkün olacağı düşünülmektedir. Bu iki taraflı eğitim

neticesinde hem zihinsel engelli çocuğu bulunan aileler hem de çevre konuyla ilgili bilgi ve duyarlılık kazanabilirler.

Ailelerin içinde buldukları durumu anlamak bu süreçte yardımcı olmak için yeterli değildir. Yaşamın can sıkıcı, rutin bir eylem olması düşüncesinden uzaklaştırıcı ve bireylere sahip oldukları hayatın anlamını hatırlatıcı bir eğitim süreci ana eksikliktir. Bu türlü bir eğitim, ancak beklentiye ve ihtiyaç analizine dayanan bir çalışmanın ürünü olacaktır. Sıralanan problemlere yönelik çözüm üreten ve ebeveynlere gerçek anlamda destek sağlayıcı bir eğitim programının gerekliliği açıktır.

Öneriler

1. Aile eğitim programlarının nitelikli bir şekilde yaygınlaştırılması bölgesel düzeyde uygulamaların geliştirilmesi,
2. Diğer insanlara/ engelli çocuğu olmayan ailelere yönelik; engelli çocuğu olan aileleri daha iyi anlayabilmeleri adına “empati kazandırma” hedefi gözetilmeli ve bunun çevre eğitimi programlarıyla yaygın hale getirilmesi,
3. El sanatları merkezlerinin, çoğunun çocuklarının durumu dolayısıyla eve bağımlı yaşadığı engelli öğrenci velilerine yönelik, esnek saatlerde ve zengin etkinliklerle örülü bir eğitim içeriğinin hazırlanması ve yaygınlaştırılması,
4. Özel eğitim merkezlerinin yaygın faaliyet olarak velilere yönelik de eğitim hedefi oluşturması ve bu hedeflerin uzmanlar tarafından nitelikli bir şekilde takip edilmesi,
5. Çocuğu özel eğitim merkezine devam eden velilerin, özel eğitim merkezleri tarafından daha derinlemesine psikolojik yardım almalarının sağlanması,
6. Program geliştirme uzmanlarının özel eğitim alanına giren zihinsel engelli öğrencilerin ebeveynlerine yönelik eğitim programları geliştirmelerine teşvik etmek ve programın amacına ulaşması için de özel eğitim uzmanları ile program geliştirme uzmanları arasında koordinasyon sağlanmalı, şeklinde sıralanabilir.

Kaynakça

- Akkök, F. (1982), Özürlü Çocuk Aileleriyle Psikolojik Danışma ve Rehberlik Çalışmaları, *Psikoloji Dergisi*, 6, ss. 3 – 5.
- Başal, M. ve Batu, S.E. (2002). Zihin Özürlü Öğrencilere Okuma Yazma Öğretme Konusunda Alt Özel Sınıf Öğretmenlerinin Görüş ve Önerileri, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3 (2), ss. 85 – 98.
- Bilen, M.(2009), *Sağlıklı İnsan İlişkileri*, 7. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Boyacı, A. (2008), ‘Anne Baba Eğitimi’ içinde S. Türküm(Editör), *Yapı ve Süreçleri İle Aile*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 23 – 49.
- Cavkaytar, A. (2010), ‘Anne Baba Eğitimi’ içinde T. Güler (Editör), *Özel Gereksinimli Cocuğu Olan Aileler*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Çelik, C. (2009), Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din – Pragmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması, *Uluslar Arası Günümüz Türkiye’sinde İslam Sempozyumu*, ss.25-35.
- Kara, E. (2008), Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 – 27, ss. 318 – 331.
- Kırıcı, S. (2010), Zihinsel Engelli veya Gelişimsel Bozukluğu Olan Çocukların Ebeveynlerinde Psikolojik İşlevsellik Düzeylerinin Karşılaştırılması, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi.
- Köneoğlu, B. (2006), Aile ve Ailenin Korunması, , *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi.
- Kurt, D.(2010), Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Tükenmişlik Düzeylerinin Yordanması, *Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi.
- Küçükler, S (1993). Özürlü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 1 (3), 23–29.
- Özşenol, F. ve diğ.(2003), Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile işlevlerinin Değerlendirilmesi, *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), ss. 156 – 164.
- Sarı, H. (2007), Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi, *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11 (2), ss. 1 – 7.
- Uluocak, G. ve Bulut, I. (2011), Aile Terapilerinin Feminist Teori Açısından İncelenmesi, *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 7 (24), ss. 9 – 24.
- Yıldırım ve Şimşek, (2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 7. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, F. ve Conk, Z. (2005), Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Anne Babaların Stresle Başa Çıkma Tarzlarına ve Depresyon Düzeylerine Planlı Eğitimin Etkisi, *C.Ü. Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 9 (2), ss. 1- 10.